

УРОКИ ГОЛОКОСТУ

№ 1 (49), січень — березень, 2017 р.

УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРУ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОКОСТ: НАУКОВІ ТА ОСВІТНІ АСПЕКТИ

27 січня 2017 року в Києві відбувся Десятий щорічний круглий стіл «Українське суспільство і пам'ять про Голокост: наукові та освітні аспекти». Метою заходу було заохотити дискусії щодо історичної пам'яті про Голокост та виробити рекомендації із викладання цієї теми в Україні. В обговоренні різноманітних тем взяли участь науковці, викладачі, представники урядових і неурядових організацій та міжнародних інституцій, представники дипломатичних місій.

* * *

У січні вже вдесьте відбувся щорічний круглий стіл, присвячений пам'яті про Голокост в Україні, організований Українським центром вивчення історії Голокосту у партнерстві із Goethe-Institut в Україні. Цього року до організації долучилися також Офіс Ради Європи в Україні та Представництво ООН в Україні. Мета форуму — підсумувати дискусії щодо проблем і перспектив вивчення і викладання історії Голокосту в Україні і познайомити широку аудиторію із найновішими освітніми та меморіальними проектами.

До ювілею Центр підготував потужну програму. Під час першої сесії обговорювали можливості та перспективи включення студій до загальноукраїнського історичного контексту. В Україні низка тем з історії Голокосту досі мало досліджена, а подекуди й табуована. Андрій Усач, молодший науковий співробітник Національного музею-меморіалу «Тюрма на Лонцького» (Львів, Україна) доповідав про колаборацію місцевого населення із нацистами в здійсненні антисемітської пропаганди та масових вбивств.

Вітальне слово д-ра Анатолія Подольського, директора Українського центру вивчення історії Голокосту

Доповідачі другої сесії: Віталій Бобров, Анна Ленчовська та її колеги-гіді освітньої програми IWALK, Надія Уфімцева, Анна Сизова

Михайло Тяглий, відповідальний редактор часопису «Голокост і сучасність» (Київ, Україна), розповідав про «циганське питання» в ідеології та практиці українського націоналістичного руху під час Другої світової війни. За його словами, питання переслідування інших, крім євреїв, етнічних груп під час Голокосту досі є вкрай малодослідженим, оскільки часто сприймається як другорядне і малозначиме. Пост-докторант Негевського університету ім. Бен-Гуріона Юрій Радченко (Беер-Шева, Ізраїль) представив нові документи до дискусії про участь Буковинського куреня в убивстві євреїв у Бабиному Яру восени 1941 року. Георгій Касьянов, завідувач відділу новітньої історії та політики Інституту історії НАН України та президент Міжнародної асоціації гуманітаріїв (Київ, Україна) запропонував контекстуальне осмислення історичної політики «нової Європи» та місця українських студій історії Голокосту у ній.

Друга сесія була присвячена яскравим освітнім проектам у галузі історії Голокосту. Анна Ленчовська, кон-

сультантка фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії в Україні (Київ, Україна), розповіла про освітню програму IWalky Бабиному Яру. Програма передбачала участь школярів навколишніх шкіл у проведенні екскурсії меморіальними місцями урочища. Віталій Бобров, координатор освітніх програм УЦВІГу (Київ, Україна) представив проект «Захистимо пам'ять», який здійснюється поетапно з 2011 року і має на меті заохочення діяльності вчителів та учнів у дослідженні історії знищених єврейських громад у містах та містечках Вінницької та Житомирської областей. Координаторка програми «Толерантність — уроки Голокосту» ЄАЕК Надія Уфимцева розповідала про протидію антисемітизму, ромофобії та подолання інших форм ворожнечі як частину навчального процесу. Учителка історії та правознавства Первомайського НВК «ЗОШ I—II ст. № 15-колегіум» Анна Сизова разом зі своїми учнями презентувала проблеми та перспективи вивчення історії Голокосту в середній школі.

Доповідь Оксани Сушук, завідувачки відділу «Книга пам'яті» РВГ «Науковий центр історичних студій Волині» (Луцьк, Україна)

Третя сесія дозволила співставити український та європейський досвід комеморації Голокосту. Розпочав її фотограф та режисер Луджі Тоскано (Маннгайм, Німеччина) із презентацією свого проекту «Проти забуття». Протягом останніх кількох років Тоскано подорожував країнами Європи та за допомогою місцевих координаторів спілкувався із людьми, що вижили під час Голокосту. У результаті він створив низку портретів, які стали основою його проекту у Бабиному Яру восени 2016 року. Портрети були надруковані у великому розмірі й інсталювані вздовж алеї парку в доступності для перехожих. Також Луджі Тоскано представив під час круглого столу невеликий фільм про свої подорожі та розмови із героями своїх фотографій та відповів на питання аудиторії.

Співробітниця Осередка «Брама Гродська — Театр NN» Агата Радковська-Парка (Люблін, Польща) розповідала про досвід вшанування пам'яті жертв Голокосту в Любліні. Оксана Сушук, завідувачка відділу «Книга пам'яті» редакційно-видавничої групи «Науковий центр історичних студій Волині» (Луцьк, Україна) говорила про особливості комеморації жертв Голокосту на Волині. Старша наукова співробітниця відділу пам'яток української культури Інституту української археографії та джерелознавства НАН України Наталя Зіневич (Київ, Україна) представила доповідь про сучасні процеси формування постпам'яті про Голокост у ромській спільноті.

Круглий стіл, що від 2007 року щорічно організовує УЦВІГ у партнерстві з багатьма міжнародними організаці-

Виступ Наталі Зіневич, ст. наук. співробітниці Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України

ями, можна без перебільшення назвати одним з найважливіших форумів у питанні популяризації дослідження і викладання Голокосту в Україні. Цього року він знову зібрав значну аудиторію дослідників, викладачів, студентів, журналістів та просто зацікавлених громадян, які активно ставили питання і долучалися до дискусій протягом всього дня.

Світлана Осипчук, к.і.н., викладачка НТУ «КПІ», координаторка проектів Українського центру вивчення історії Голокосту, м. Київ

ВЧИМОСЯ ПАМ'ЯТАТИ

Уже стало традицією, що до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту, який відзначається щороку 27 січня, Українським центром вивчення історії Голокосту та Goete-Institut в Україні за підтримки Посольства держави Ізраїль в Україні проводиться Круглий стіл «Українське суспільство і пам'ять про Голокост: наукові та освітні аспекти». У 2017р. відбувся ювілейний, Десятий Круглий стіл, особливістю якого стало те, що до його організації також долучилися Офіс Ради Європи в Україні та Представництво ООН в Україні.

Формат Круглого столу передбачав розгляд широкого кола питань, пов'язаних із збереженням історичної пам'яті про Голокост та інші геноциди в українському суспільстві, з інтеграцією студій з історії Голокосту в загальнонаціональний та європейський історичний контекст пам'яті про Другу світову війну, проблеми та перспективи викладання історії Голокосту як складової частини історії України.

Доповідачі першої сесії: Андрій Усач, Михайло Тяглий, Юрій Радченко, Георгій Касьянов, Анатолій Подольський (модератор)

Перша сесія була присвячена академічним дослідженням з історії Голокосту. Виступ д.і.н. Георгія Касьянова, завідувача відділу новітньої історії та політики інституту історії України НАНУ, містив порівняльний аналіз історичної політики і пам'яті про Голокост в Україні та «новій Європі». Стає очевидним, що Україна у процесі формування історичної пам'яті крокує тим же шляхом, що й наші найближчі західні країни-сусідки. І проблеми та виклики, з якими стикається сучасна українська історична наука, цілком передбачувані, хоча й мають свої національні особливості. Виступи Андрія Усача, молодшого наукового співробітника Національного музею-меморіалу «Тюрма на Лонцького» (м. Львів), та Юрія Радченко, директора Центру дослідження між-етнічних відносин Східної Європи (м. Харків), присвячені питанням колаборації українців та їхньої участі/не участі у Голокості, засвідчили, що ще багато часу і зусиль знадобиться українським історикам, аби встановити усі «білі»/«темні» плями з історії Другої світової війни на теренах України та дати їм належну, об'єктивну, неупереджену оцінку. Свідчив про це і виступ співробітника УЦВІГ Михайла Тяглого «Циганське питання» в ідеології та практиці українського націоналістичного руху (1941–1944)». Доповідач демонстрував невідомі раніше дослідникам документи, аналіз яких дозволив з'ясувати, яку ж роль відіграло ромське питання в ідеології українських націоналістів у зазначений період. Подібні дослідження особливо актуальні в сучасній Україні, де очевидно є необхідність подолання застарілих історіографічних та світоглядних стереотипів, заради здійснення збалансованої політики пам'яті, яка б унеможливила наявний у нинішньому українському суспільстві конфлікт різних історичних пам'ятей.

Усі виступи першої сесії, модератором якої був керівник УЦВІГу, к.і.н. Анатолій Подольський, викликали живий інтерес у аудиторії, зокрема у студентської її частини. Важливо, що УЦВІГ розпочинав свою діяльність ще тоді, коли більшість із присутніх студентів були учнями початкової школи і лише згодом стали учасниками різних освітніх проектів Центру, а той факт, що вони продовжують цю співпрацю, дає надію, що осмислення трагедії Голокосту для українського суспільства є дійсно важливою справою, раз молодь приділяє увагу цьому питанню.

Особисто мене, як вчителя — практика, у першу чергу цікавили питання підходів до викладання історії Голокосту в сучасній українській школі. Цій темі була присвячена друга сесія Круглого столу, модератором якої виступав координатор освітніх програм УЦВІГу Віталій Бобров. Він також виступав з доповіддю про повернення пам'яті про Голокост на прикладі освітніх дій проекту «Захистимо пам'ять».

Анна Ленчовська, консультантка Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії в Україні, разом зі своїми вихованцями — учасниками освітньої програми IWalk у Бабиному Яру, ділилися здобутим досвідом поєднання відвідування місць пам'яті з переглядом фрагментів свідчень очевидців. На їхню думку це дає можливість краще дізнатися про події, які відбувалися саме на цьому місці, та спонукає замислитись, як пам'ять місця стає для сучасних людей спогадом і яким чином наше життя сьогодні є частиною історії майбутнього.

Під час презентації проекту «Проти забуття» Луджі Тоскано

Надія Уфимцева, координаторка програми «Толерантність — уроки Голокосту», запропонувала обговорити існуючі та можливі шляхи запобігання антисемітизму, ромофобії, іншим формам ворожнечі засобами освіти, проблеми і виклики, пов'язані з цим питанням у навчально-виховному процесі.

Під час третьої сесії відбулася презентація проекту «Проти забуття» німецького фотографа та режисера Луджі Тоскано, роботи якого були представлені на виставці у Бабиному Яру, присвяченій 75 роковинам трагедії. На основі цього проекту асоціація викладачів історії, громадянства та суспільних дисциплін «Нова Доба» запланувала розробити для шкіл України педагогічно-методичний посібник, з анонсом якого виступила Елла Ситник.

Досвідом відновлення та збереження пам'яті про жертви Голокосту в м. Люблін (Польща) на прикладі діяльності Осередка «Брама Гродська — театр NN» ділилася співробітниця Осередка Агата Радковська-Парка. Те, що діяльність «Брами Гродської» є продуктивною і суспільно значимою, я мала можливість пересвідчитись влітку 2016 р., ставши учасницею Дев'ятого щорічного семінару ім. Роберта Кувалека «Історія Голокосту на теренах Західної України та Польщі».

Кожна доповідь так чи інакше піднімала питання між-етнічних та міжкультурних відносин, породжувала нові ідеї в осмисленні різних аспектів Голокосту. Загалом, виступи усіх доповідачів та гостей Круглого столу засвідчили, що на даний момент в Україні вже сформувалася потужна спільнота з науковців та педагогів, які виявляють небайдуже ставлення до вшанування пам'яті жертв Голокосту,

Виступ доповідачки третьої сесії Агати Радковської-Парка, співробітниці Осередка «Брама Гродська — Театр NN» (Люблін, Польща)

намагаються змінити стан справ, пов'язаних із вивченням та викладанням історії Голокосту в Україні, а також спрямовують свою науково-педагогічну діяльність на протидію антисемітизму та ксенофобії.

*Анна Сизова, учитель історії
Первомайського НВК «ЗОШ №15-колегіум»,
м. Первомайськ, Миколаївська область*

ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМУ

Цього року Український центр вивчення Голокосту, який є партнером німецького парламенту в Україні, запросив мене взяти участь в унікальній, без перебільшення, події. Це була міжнародна зустріч молоді, яка займається питаннями політики та культури пам'яті, пов'язаними зі злочинами націонал-соціалізму. Щорічно її організовує Бундестаг і приурочує до Дня пам'яті жертв Голокосту — 27 січня. На цей раз зустріч проходила в Берліні, а її метою було ознайомлення учасників із темою, багато аспектів якої є досі маловідомими та обговорюваними у суспільстві сучасної Німеччини та інших країн — «Евтаназією».

Таким чином, мені пощастило бути однією із 77 ерудованих молодих людей з усього світу. Програма тривала п'ять днів, кожен із яких був інформаційно насиченим та дуже емоційним. Так, вже у перший день, після прибуття до Берліна та знайомства учасників між собою, ми одразу поїхали до міста Пірна. Там знаходиться меморіальний комплекс Зонненштайн — колишній заклад для психічно хворих та людей з обмеженими можливостями, що став центром убивств у часи Третього Райху. У цьому місці сьогодні зберігається пам'ять про більше, ніж 13.000 людей з особливими потребами, які були вбиті протягом 1940–1941 років у рамках евгенічної програми евтаназії «Акція Т4».

Особливо мене вразила експозиція, що являла собою невелику кімнату в одній із будівель Зонненштайну, у якій портрети утворювали своєрідний коридор, а на звороті кожної фотографії можна було прочитати історію загиблого. Подібна акцентація на особистостях не може залишати байдужим; вона підкреслює, що пам'ять про кожного є важливою. Варто сказати, що сьогодні на території комплексу знаходиться майстерня для людей з інвалідністю, у якій вони мають змогу проводити час за спілкуванням та власними хобі.

Повернувшись у Берлін, ми відвідали меморіал жертвам нацистської «Акції Т4», що знаходиться на місці, де стояла будівля головного бюро з координації програми, та вшанували їхню пам'ять білими трояндами. У той же день ми мали неймовірну можливість побувати у всесвітньо відомій клініці Шаріте, де професори прочитали нам лекції про роль клініки та психіатрії в часи нацизму, про нацистські злочини над дітьми.

Слід зауважити, що кожна екскурсія або лекція супроводжувалася дискусіями, розмовами із науковцями та учасниками за кавою, неодмінно артикуляцією власних вражень про побачене та почуте. На мою думку, ця частина є важливою, коли мова йде про такі складні теми. Ми мали змогу не лише споживати інформацію, а й осмислювати її, рефлексувати. Вражала відкритість учасників, завдяки чому подібні розмови часто проходило дуже емоційно.

Напевне найемоційнішим моментом став перегляд фільму «Nebel im August» («Туман у серпні») в інформаційно-документальному центрі «Топографія терору».

Фільм розповідає реальну історію хлопчика Ернста та трагічної участі дітей з обмеженими можливостями в нацистській програмі евтаназії. Здавалось, що побачене та почуте в Пірні було дуже складним, аби все це усвідомити. Проте, фільм був набагато складнішим. Просто скажу, що напруга, у якій ти переживаєш кожну секунду разом із головним героєм наприкінці фільму буквально виливається — зал не стримував сліз.

Абсурдом видається те, що люди здатні йти на вбивство за наказом керівництва та навіть проявляти власну ініціативу. Одряду постає питання відповідальності та провини за скоєний злочин, яку ніхто із причетних до нього не хотів визнавати. У цьому ми могли впевнитися, працюючи на одному із воркшопів безпосередньо із джерелами: свідченнями на суді медсестер та лікаря, що були задіяні в «Акції Т4».

Учасники міжнародної зустрічі

27 січня, останній день нашої зустрічі, був кульмінацією програми. У якості її учасників ми були присутніми на меморіальній церемонії Бундестагу, яка відбувалася у пленарній залі. Година пам'яті була водночас, як і належить офіціозу, стриманою та неймовірно зворушливою. Ми почули промови президенту Бундестагу Норберту Ламмерту і двох людей, які втратили родичів у рамках програми евтаназії. Окрім цього, виголосити промову був запрошений актор німецького театру «RambaZamba» із синдромом Дауна Себастьян Урбанські. Після церемонії ми зустрілися із віце-президентом Бундестагу Уллею Шмідт та паном Урбанські та обговорили питання сучасної інклюзивної освіти у Німеччині.

Політика пам'яті та комеморативні практики Німеччини викликають у мене захоплення та повагу. Щорічні меморіальні церемонії та зустрічі молоді, організовані парламентом, лише підкреслюють, наскільки значущою є країні її політика «примирення із минулим». Червоною ниткою у всіх місцях пам'яті виринають основні цінності, які ненав'язливо пропагуються у суспільстві — толерантність, повага до людей з особливими потребами та усвідомлення того, що кожна людина — важлива.

П'ять днів, коли німецька мова — лінгва франка, коли кожен учасник ділиться досвідом своєї країни у нелегкій справі пам'ятання. Дана зустріч мотивує професійно розвиватися та унаочнює, що проблеми пам'яті є, напевне, найважливішими для кожної країни. Я щаслива, що маю досвід участі у цій програмі.

*Елизавета Пальчинська,
Національний університет
«Києво-Могилянська Академія»,
м. Київ*

27 СІЧНЯ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ КРАЇНИ

Одеса

Департаментом образования и науки Одесского городского совета совместно с Израильским культурным центром в декабре 2016 года — январе 2017 года проводился конкурс профессионального мастерства учителей «Толерантность — уроки Холокоста» в двух номинациях: «Лучший урок» и «Лучшее внеклассное мероприятие».

Цель конкурса: совершенствование профессионального мастерства учителей по вопросам формирования патриотизма, толерантного поведения в поликультурном обществе через призму истории Второй мировой войны, родного города.

По случаю Международного Дня памяти жертв Холокоста 31 января 2017 года в Израильском культурном центре состоялось торжественное подведение итогов и награждение победителей конкурса.

С приветствиями к участникам мероприятия обратились Болеслав Ятвецкий, первый секретарь Посольства Государства Израиль в Украине, Дениса Габор, консул Генерального Консульства Румынии в Одессе, Роман Шварцман, председатель Одесской региональной Ассоциации евреев — бывших узников гетто и фашистских концлагерей.

На конкурс было представлено более 30 творческих работ педагогов.

Победителями конкурса стали

- в номинации «Лучшее внеклассное мероприятие»:
 - Геба Елена Анатолиевна, учитель Одесского УВК № 4 за разработку внеклассного мероприятия «Холокост — жертвенный подвиг. Воспоминания на расстоянии времени»;
 - Паламарчук Галина Владимировна, Ступкевич Елена Анатольевна, Паламарчук Виктория Викторовна, учителя Одесской гимназии № 8 за разработку внеклассного мероприятия «Скорбящая свеча памяти святой»;
 - Скобельцева Татьяна Петровна, учитель Одесского УВК «Гармония» за разработку внеклассного мероприятия «Дети и Холокост».
- в номинации «Лучший урок»:
 - Аретинская Людмила Борисовна, учитель Одесской ООШ № 92 за разработку урока «Холокост: история и современность»;
 - Гребенникова Надежда Дмитриевна, учитель Одесской ООШ № 15 за разработку урока «Холокост в годы Второй мировой войны»;
 - Цыба Андрей Владимирович, учитель Одесской ООШ № 76 за разработку урока «Холокост — история трагедии человечества».

Победители конкурса представили презентации своих разработок и были награждены дипломами департамента образования и науки Одесского городского совета и ценными подарками Израильского культурного центра.

*Надія Ужєвська,
учитель історії, СШ № 121, м. Одеса*

Волинська область

Трагічні сторінки поліетнічної історії Волині (Голокост, українсько-польське протистояння 1943–44рр., пораймос, операція «Вісла»), що викликають жваві дискусії в Україні та Європі потребують дослідження на правдивому

доступному місцевому матеріалі з метою просвітництва серед молоді в найбільш цікавих інтерактивних формах.

Завдяки співпраці з Українським центром Голокосту ще у 2014р учні та вчителі школи І–ІІІ ст. с. Дубечне Старовижівського району Волинської області долучились до Проєкту «Захистимо пам'ять» та змогли реалізувати проєкт «Створення поліетнічного інформцентру „Разом на одній землі“». Ми збрали ґрунтовний фактичний краєзнавчий матеріал, упорядкували відео- та аудіо теку спогадів про життя та загибель єврейської громади Старовижівщини; сформували інформаційні пересувні стенди «Життя єврейської громади Старовижівщини», «Трагедія Кримненського гетто», створили каталог документів та видань з загальної історії єврейської громади.

Наші плани про упорядкування зібраних досліджень у цикл документальних фільмів про вражаючі сторінки історії Волині реалізували у новому проєкті 2016 року «Збереження пам'яті через створення навчально-просвітницького фільму про трагедію Голокосту на Волині». Завдяки консультаційній підтримці Українського центру вивчення історії Голокосту, фінансовій допомозі міністерства закордонних справ Німеччини в межах Міжнародного проєкту «Захистимо пам'ять», за допомогою спеціалістів та обладнання Волинської регіональної дирекції Національної телекомпанії України, що виступила додатковим ресурсним спонсором, було знято перший фільм з цього циклу як розповідь про події Голокосту в Ратнівському та Старовижівському районі.

Актуальність даного проєкту визначається необхідністю якнайшвидше зафільмувати свідчення старожилів — реальні факти з пам'яті очевидців. Також завдяки налагодженій співпраці між районними ініціативними групами показана обширна та системна робота зі збереження пам'яті, яку проводять волинські вчителі-дослідники, пошукові групи учнів, місцеві ентузіасти. До зйомок фільму були залучені учні, яких вчителі та спеціалісти телекомпанії вчили створювати відеофільм як інтерактивну версію меморіалізації пам'яті.

«Робота над фільмом була напруженою, але цікавою» — відзначає учасник проєкту, учень 11 класу Микола Антоноук — «ми працювали у двох групах: збирали матеріали про довоєнні громади та Голокост євреїв, та налагоджували контакти з представниками Волинської філії НТКУ. Оскільки архівних матеріалів було небагато, у своїх дослідженнях спиралась на свідчення очевидців, старожилів. Їх розповіді наповнили фільм особливим змістом, адже болючі спогади про жахливі події розстрілів 1942 року — правдиві свідчення живої історії».

На презентації фільму для учнів школи та громади району 27.01, у День пам'яті жертв Голокосту, команда учасників проєкту ознайомила з історичним підґрунтям трагедії, розповіла про необхідність збереження пам'яті та співпрацю з Центром під час реалізації проєкту. Та найбільше враження на всіх справив показ фільму присвяченого жертвам Голокосту.

Мене вразила розповідь про те як багатодітна українська родина врятувала єврейську сім'ю. Вони Були добрими сусідами до війни і в час жахливих переслідувань поставили людяність вище безпеки. Навіть діти берегли таємницю, розуміючи, що від цього залежить життя усіх. Вони зуміли врятуватися всі, тому що Були єдині в небезпеці. — Ділиться враженнями учениця 10 класу Радчук Анна.

Ми вперше бачили кадри хроніки розстрілів євреїв, — схвильовано розповідають семикласники, — у це важко повірити. Там були зовсім маленькі діти. Невже вони могли бути для когось ворогами? Одинадцятикласник Михайло Ткачук розмірковує: «На уроках історії ми багато говорили про Голокост, але сьогодні все сприймалося по-іншому. Я вперше по справжньому усвідомив, що все це було і в нас, поряд: у сусідньому селі Кримне в гетто знищили 400 євреїв, 400 невинних людей, наших краян. Таке не можна забути і не можна допустити знову. Люди повинні поважати один — одного і жити в мирі. Разом на одній землі».

Людмила Махун,

координатор проєктів ЗОШ І–ІІІ ст. с. Дубечне,

Старовижівський район Волинської області

Учасники круглого столу

Херсон

26 січня 2017 року на базі КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» відбувся круглий стіл, присвячений Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту 27 січня у світі відзначається пам'ятна дата, запроваджена рішенням Генеральної Асамблеї ООН від 1 листопада 2005 року (Резолюція № 60/7). Оголосивши 27 січня Міжнародним днем пам'яті жертв Голокосту, Генеральна Асамблея ООН закликала держави-члени розробити просвітницькі програми, щоби наступні покоління зберегли пам'ять про цю трагедію з метою запобігання в майбутньому актам геноциду і охороняти як пам'ятки історії, місця, де відбувалися масові вбивства євреїв.

Учасниками заходу в академії були вчителі, заступники директорів з виховної роботи, практичні психологи загальноосвітніх навчальних закладів м. Херсона та області, працівники академії, представники громадськості. Модераторами круглого столу були працівники академії — Людмила Миколаївна Назаренко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання, Тетяна Адамівна Асламова, викладач кафедри теорії і методики викладання суспільствознавчих і гуманітарних дисциплін.

Ресурсним центром академії з питань вивчення історії Голокосту було підготовлено виставку видань з тематики круглого столу. У підготовці до заходу було використано матеріали Українського центру вивчення історії Голокосту, навчальні розробки, люб'язно надані Домом Ванзейської конференції (Німеччина), відеосвідчення з архіву візуальної історії та освіти Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії (США).

З повідомленнями про роботу з учнями щодо вивчення історії Голокосту, про проведення тематичних ви-

ставок з цього питання, про висвітлення долі дітей під час Голокосту виступила випускниця програми навчання в Міжнародній школі меморіалу Яд Вашем (Ізраїль) учитель Херсонської спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів № 30 з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу та англійської мови Херсонської міської ради Тетяна Анатоліївна Гнатюк. Учасники круглого столу ознайомилися з історією відзначення Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту, етапами «остаточного рішення» єврейського питання у Третьюму Рейху, подіями «розстрільного Голокосту в Україні» та Херсонській області, процесом створення системи таборів смерті, зі свідченнями людей, які пережили Голокост, обговорили питання відповідальності за збереження історичної пам'яті.

Учасники круглого столу зазначили, що пам'ять про трагедію людей, яких винищували за расовими, національними і культурними ознаками, повинна зберігатися заради запобігання подібних дій у майбутньому. Як зазначає Резолюція ЮНЕСКО 61 (2007 року), за допомогою проведення масових заходів і організації історичних експозицій Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту виявляє шляхи, що можуть привести від ненавистницької риторики до політики насильства, і сприяє підвищенню інформованості громадськості про те, чому так важливо виступати проти негативного впливу пропаганди і заохочувати освіту на основі цінностей прав людини, які можуть допомогти молодим людям у розвитку навичок критичного мислення.

Тетяна Асламова, викладач кафедри теорії і методики викладання суспільствознавчих і гуманітарних дисциплін, КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», м. Херсон

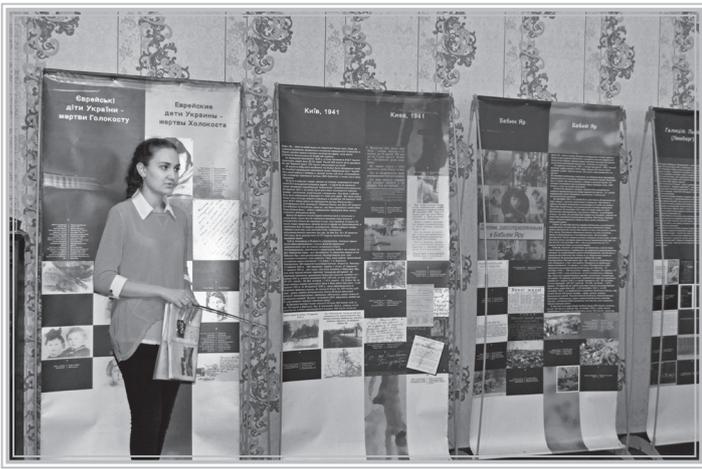
ВИСТАВКИ ЦЕНТРУ

ВИСТАВКА «ЄВРЕЙСЬКІ ДІТИ УКРАЇНИ — ЖЕРТВИ ГОЛОКОСТУ» в новому році в нових школах України

Виставка «Єврейські діти України — жертви Голокосту» у 2017 році і далі подовжує подорожувати містами та школами України, а зацікавлення у ній все більше зростає. Нагадаємо, що ця виставка почала працювати (а вірніше, її знову повернули до шкіл) ще восени 2015 року. З того часу виставка відвідала більше уже більше п'ятнадцяти міст та шкіл України. Виставка підготовлена і надана Українським

центром вивчення історії Голокосту. За бажанням учителів-координаторів, співробітників центру проводять для дітей-гідів тренінги та заняття з історії Голокосту в Україні.

Протягом січня 2017 року проходила виставка «Єврейські діти України — жертви Голокосту» в Новокосятинській ЗОШ І–ІІІ ст. Виставку відвідали вчителі, учні, батьки, а також учасники районного семінару вчителів іс-

Гідами на виставці працювали учні 10-А класу

торії Братського району. Гідами на виставці були учні школи — Власова Руслана, Авдакова Олена, Осадченко Анна, Фабриков Данііл і Форостенко Руслан, які підготували розповіді по матеріалах виставки, а також відповідали на запитання відвідувачів.

А в лютому 2017 р. виставку приймала у себе Первомайська НВК «ЗОШ I—II ст. №15-колегіум». На відкритті були присутні голова міської єврейської громади М.Л. Шефкін, методист управління освіти Первомайської міської ради С.П. Слободенюк, вчителі історії шкіл міста, учні старших класів, батьки. Протягом трьох тижнів експозицію виставки відвідали вчителі і старшокласники 13 шкіл міста. Гідами виставки були учні 10-А класу. Вони провели змістовну екскурсію по експозиції виставки, висвітливши зокрема історію Голокосту на Миколаївщині та Первомайщині.

Розповідь про місцеву історію Голокосту

Уже в березні виставка почала працювати в Новопетрівській ЗОШ I—II ст. №1 у Київській області.

Виставка присвячена непростій темі, складній та емоційній. Діти-екскурсоводи по-особливному її сприймають, адже їм у процесі підготовки необхідно ознайомитись і з історичними документами, і зі спогадами тих, хто пережив трагедію Голокосту. Ось декілька відгуків від наших гідів:

Каріна Юдакова: «...Історію неможливо повернути назад, але необхідно розповідати про неї всю правду. Завдяки виставці я в деталях дізналася про страшні сторінки з історії нашої Батьківщини, про які знала лише загально-

Україна — це країна пісні й краси. Україна в роки Голокосту — це країна смерті, смерті безвинних.

Я сподіваюся, що ми проводили екскурсії не дарма, що ми зробили хоч щось задля того, щоб жахіття Голокосту ніколи не повторилося!».

Близнюк Ельвіра: «Історія — учителька життя. Але складається враження, що вона досі нікого і нічому не навчила... Дуже хочеться вірити, що кожна людина, для якої дороге життя її рідних, друзів, близьких, звертаючись до цих страшних сторінок історії, зрозуміє, як важливо протистояти ненависті, агресії, жорстокості. Наша розмова — про страшне, про Голокост, про знищення людей за національною ознакою. Але я сподіваюся, що наша виставка допоможе людям навчитися цінувати життя кожного і боротися зі злом».

Пухкенко Дар'я: «...Я дізналася більше про Голокост. Пишаюся українцями, які знаходили мужність для надання допомоги і порятунку євреям. Мене вразило, що євреї не здавалися в жорстоких умовах гетто, вони боролися не лише фізично, а й духовно...

...Раніше я навіть не замислювалася, що світ може бути таким жорстоким. Але після виставки я зрозуміла, що треба навчитися протистояти злу, бо інакше події, які, здавалося, уже в минулому, можуть повторитися».

Гудков Дмитро: «Я зрозумів, що Голокост — це не лише історія єврейського народу. Голокост — це історія усіх нас. Бабин Яр — не лише символ Голокосту. Бабин Яр — трагедія України».

Пустовойтенко Тетяна: «Ця виставка проводилась для того, аби кожен з нас міг дізнатися про жахливу трагедію і зробити все можливе, щоб вона ніколи не повторилася.

Земля — наш спільний дім для всіх людей, різних за національністю та релігією. Ми повинні поважати один одного. Прикладом такої взаємоповаги може служити порятунок єврейських дітей монахами Української Греко-Католицької Церкви. Вони мали інші релігійні погляди, але бачили в євреях у першу чергу людей. І ми повинні зрозуміти, що усі люди мають право на життя, навіть якщо вони інші і комусь можуть не подобатись».

Урсул Анастасія: «Голокост... Раніше я не замислювалася глибоко над значенням цього слова. Не розуміла, скільки жаху та болю приховують у собі ці вісім літер. І лише тепер, долучившись до виставки «Єврейські діти України — жертви Голокосту», я нарешті усвідомила всю глибину цього поняття. Мій світ ніби перевернувся, повністю змінюючи уявлення про щасливе дитинство, спокійне життя. Щасливе дитинство — це зовсім не те, що я уявляла собі раніше. Це не різнобарвний світ з морем іграшок та гарних речей. Це просто можливість жити. Жити, вільно дихаючи, нікуди не тікаючи, не від кого не ховаючись, не боячись втратити своє життя або своїх рідних. Це просто впевненість у завтрашньому дні, у тому, що ти побачиш новий світанок».

Зіновкін Богдан: «Завдяки виставці я зрозумів, що загибель людей різних національностей, у тому числі і євреїв, які століттями проживали на нашій землі, була великою бідою і втратою для України. Вони усі були її дітьми».

Надія Уфимцева,
історик, координаторка виставки,
м. Київ

НАУКОВІ ПОДІЇ

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЧИ БЕРЕМО МИ УРОКИ З ІСТОРІЇ? КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ ЯК ШЛЯХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ»

(Варшава, жовтень, 2016 р.) Ч. 2

(Ч. 1 була надрукована в бюлетені «Уроки Голокосту» № 4 (48), 2016 р.)

Третій день конференції розпочався з українського кейсу. Тут партію «першої скрипки» виконав професор Ярослав Грицак. Українську політику пам'яті він показав на прикладі дискусій довкола постаті Степана Бандери.

Логічно, що чисельна міжнародна і різнопланова (в сенсі фаху, наукових зацікавлень і т.д.) аудиторія потребувала такого собі вступного лікбезу. Цю потребу спікер передбачив, а тому частину доповіді сформулював так: «Що ми знаємо про Бандеру?». Зауважу, що йшлося не про банальний переказ відомої усім українським історикам біографії. Ярослав Грицак радше говорив про Бандеру і середовище, або ж середовище довкола Бандери, а також про найбільш важливі й неоднозначні моменти його діяльності. Відтак, спробую тезово розповісти про цю частину доповіді.

Отож, Степан Бандера народився в сім'ї греко-католицького священика, він представляв покоління народжене в Першій світовій війні, котра тричі прокотилася через його село. Бандера представляв покоління дітей без майбутнього і з пам'яттю про приниження, це покоління було повністю позбавлене досвіду парламентської демократії. Пізніше він став лідером саме цих людей, молодого покоління, що здійняло бунт і, на відміну від поміркованих «кабінетних» націоналістів, перейшло до терору. Наголошу, що за увагою професора Грицака, основними жертвами цього терору були саме українці, але найбільш помітним стало вбивство Броніслава Перацького (Bronisław Pieracki) — міністра внутрішніх справ Польщі. Судовий процес зробив терориста відомим і популярним, головним чином тому, що він тримався десь так, як нещодавно це робила Надія Савченко. Однак Степан Бандера був засуджений до довічного ув'язнення, але 13 вересня 1939 р. вийшов на свободу.

Точково окреслюючи його діяльність, зокрема Акт проголошення Української Держави, Ярослав Грицак згадав своїх батьків, котрі пізніше пригадували це як велике світле свято. Йшлося й про менш «святкові» речі, як то єврейські погроми у Львові, Волинську різанину, однак із наголосом на тому, що Бандера перебував у цей час у Заксенгаузені. А стосовно УПА, то при усій своїй неоднозначності, у повоєнні роки це був найбільш масовий збройний опір комуністичному режиму. Показово, що про життя Бандери в той час говорять і пишуть мало, концентруючись вже на його смерті. Показово також те, що це вбивство в сучасній історичній пам'яті повністю заступило знищення іншого лідера ОУН — потужного теоретика Льва Ребета, яке агент КДБ Богдан Сташинський здійснив двома роками раніше (1957 р.).

Власне, від убивства Ребета професор Грицак відштовхнувся, щоб підвести міркування до проблеми пам'яті і пригадування. Радянське (та й пострадянське) суспільство постійно вживало термін «бандерівці», «бандерштат», але не знало хто такий Бандера. Було помітно, що ця теза припала до смаку аудиторії, тим більше, що вона була

ілюстрована особистим досвідом доповідача про контакти в студентські роки зі своїми однолітками зі Сходу України. Наприклад, останні вважали, що галичан називають «бандерівцями» за те, що ті їздять у місто Бандери і так далі. Повертаючись до політики пам'яті про Степана Бандеру, то вона складалася та складається із трьох «А»: амнезія — активізація — амбівалентність. З часом між цими компонентами змінюється тільки співвідношення.

Амнезія переважала в радянському дискурсі де не говорилося про Голодомор чи Бандеру. Активізація простежується на початку 1990-х рр., тоді відбулася спроба ввести ОУН-УПА в шкільні підручники (йдеться про підручник Федора Турченка), однак без згадок про їхніх очільників. Сам підручник наразився на істотну критику, зокрема з боку лівих сил, представлених у парламенті. Амбівалентність найбільш проявилася за президентства Леоніда Кучми, та і в його заграваннях з електоратом Західної України про Бандеру не йшлося. Перша помітна серйозна дискусія про нього сталася тільки у 2003 році, а їх подальша активізація відбувалася в часи Віктора Ющенка. Останній, вже знаючи, що програв вибори, присвоїв Степану Бандері звання «Герой України». За два місяці (уже за президентства Віктора Януковича) указ про присвоєння був скасований Донецьким окружним судом. Ситуація знову стала амбівалентною. До тепер невідомо чи формально залишається Бандера Героєм України і така невизначеність влаштовує усі сторони (для когось залишається, для когось — ні).

Сьогодні Степан Бандера є регіональним, але не головним героєм України. Він домінує тільки в Галичині й Волині. Разом з тим, він не є й основним антигероєм. Українці ним вважають Володимира Путіна, а якщо говорити про історичних постатей, то — Йосифа Сталіна, як винуватця Голодомору. Відтак, Ярослав Грицак рекомендує: «хочеш розділити Україну — говори про Бандеру, хочеш її об'єднати — говори про Сталіна та Голодомор». Як показують дані соціологічних опитувань, бачення пантеону героїв у сучасному українському суспільстві залишається амбівалентним, так, 40% з тих, хто вважає Степана Бандеру героєм, героїзує і Петра І.

Однак, така амбівалентність сьогодні може дати Україні дуже цікаве поле для маневру, десь так, як суспільство з гумором пропрацювало таке поєднання непоєднуваного, як поняття «жидобандерівці». На позитивні кроки здатна також і влада, подібно до промови Петра Порошенка у Кнесеті, чи до його символічного вчинку перед пам'ятником польсько-українського конфлікту. Такі акції є наслідком і свідченням появи в Україні третього дискурсу пам'яті — примирення. Важливо, що його сьогодні транслюють помітні публічні авторитети, як то Сергій Жадан, або Святослав Вакарчук. Тому сьогодні в Україні з'являється новий прошарок («третя сила») — молоді люди-носії ліберальних цінностей. Разом з ними з'являється «третя Україна», котра не вважає Бандеру своїм героєм, але і не засуджує його.

Обговорення виявилось доволі жвавим. Зокрема, йшлося про культ Бандери як частину сучасної української ідентичності. Цей аспект професор Грицак прокоментував цитатою: «Я не хотів би жити в Україні, котру збудував Бандера, але сучасної України не було б без Бандери». Для частини слухачів постать Бандери заступила собою головний об'єкт доповіді — культуру пам'яті. Тож доповідачеві закинули (польською мовою) уникання розповіді про співпрацю керівництва ОУН-УПА з німцями й діяльність батальйонів Роланд і Нахтігаль. На це Ярослав Грицак відповів, що колаборацію не можна розглядати як чорне і біле, або футбольний рахунок 1:0. Це був цілий спектр. Бандеру заарештували, а після виходу з концтабору йому пропонували співпрацю, але той відмовився. З іншого боку, такі як він були не зручними для колаборації.

Презентаційну частину українського кейсу конференції відкрив д-р Анатолій Подольський — директор Українського центру вивчення історії Голокосту, він, знайомив присутніх з діяльністю свого центру. Доповідач говорив про конфлікт пам'ятей в Україні, а також про важливість включення пам'яті про євреїв у пам'ять про війну. Сьогодні ця пам'ять є маргіальною, все, що зроблено у цій сфері, було зроблено на основі громадських ініціатив, зокрема і його центром. Разом з тим, в Україні вже є покоління людей, котрі можуть говорити про спільну історію.

Основним доповідачем російського кейсу був письменник і тележурналіст Леонід Млечін. Одразу скажу, що ця доповідь дисонувала з попередніми якраз своїм публіцистичним характером, особливо з тими, котрі стосувалися теорії пам'яті та відповідних методологій. Особливою була й подача інформації — менторський тон, з такими інтонаціями, що я одразу відчув себе глядачем документального циклу передач Леоніда Парфьонова. Можливо цей тон якраз і завадив мені сприйняти наукову складову доповіді, сподіваюсь, що інші слухачі виявилися більш уважнішими за мене.

Леонід Млечін розпочав з того, як поїхав «на Україну» знімати фільм про Західну Україну в роки війни. Перша частина фільму про приєднання територій до СРСР образила національно мислячих росіян, друга частина «про бандерівців» образила національно мислячих українців, третя частина про повоєнні роки образила поляків. Цим доповідач вочевидь хотів показати складність роботи журналіста з пам'яттю. А науковцям у Росії таку роботу довірити не можна, бо, за твердженням Леоніда Млечіна, їх коло в Росії сформоване із обездолених у радянський час

Д-р Анатолій Подольський і д-р Ярослав Грицак

вискочок, котрі зараз позаймали посади, пишуть, говорять, формують історичну політику, але ні в що не вірять. У російську історичну науку прийшли люди, які не знають історії і не вміють нею займатися. Саме тому в Росії не відбулося переосмислення минулого. Великі зміни 1990-х рр. були сприйняті суспільством як поразка, втрата, тому виникла потреба у чарівній пілюлі самообману. Якраз така потреба й матеріальні нестатки підживлюють ностальгію за Перемогою, тому люди дивляться фільми Міхалкова, ліплять на авто наклейки «можем повторить». Але, що вони хочуть повторити? Найбільшу трагедію в історії людства?

Українська делегація під час роботи

Леонід Млечін розповідав про те, як у сучасній Росії тримаються за радянські історичні міфи. Тут він згадав приклад панфіловців, і, як одкровення, розповів, що це — вигадка та як вона виникла. У цій частині доповіді мені трохи повіяло нафталином. Можливо, й не тільки мені, бо в обговоренні російські колеги говорили доповідачеві, що ситуація набагато складніша, ніж він намалював. Її не можна малювати як чорне і біле, або ж добро і зло. У сучасній Росії немає прямолінійного нарративу на кшталт: «Сталін — добре, а інше — погано».

Презентаційну частину російського кейсу представляв Сергій Пархоменко зі своїм проектом «Остання адреса» («Последний адрес»). Він говорив про потребу в динамічних пам'ятниках, котрі можна міняти, переносити і т.д. Також, для ефективності пам'ятники треба «розмазати» на місцевості. Ця ідея реалізована у вигляді камінців на бруківці, чи пам'ятних знаків на стінах будівель з інформацією про тих, хто зазнав репресій. Важливою складовою такою інформації є «остання» адреса людини — місце звідки людину забрати при арешті, щоб більше не повернути. Цю інформацію можна взяти із бази даних товариства «Меморіал». На сьогодні такі знаки встановлені вже в 13 країнах Європи.

Цього дня програма конференції передбачала поїздку до меморіального комплексу Треблінка. Тому презентації ще двох проектів пам'яті (українського і російського) відбувалися вже в наступний (завершальний) день. Першою з них була презентація Анастасії Гайдукевич — співробітниці Українського інституту національної пам'яті, котра презентувала діяльність своєї наукової установи. Ця діяльність була нерівномірною і неоднаковою через зміну влад і статусів. Сьогодні основним завданням УІНП є не так наука, як популяризація науки та налагодження діалогу про минуле. Також йшлося про законотворчу діяльність, у тому числі найбільш «одіозні» та

дискутовані декомунізаційні закони. Відповідальність за промахи і болючі моменти декомунізації Анастасія Гайдукевич поклала на «людей», мовляв, закон дав можливість місцевим громадам самим обговорити й обрати нову топоніміку. Але «люди» виявилися обмеженими і не готовими, вони всіма силами чіплялися за старе, як то вийшло з Комсомольськом. Шкода, що тут доповідачка не розділила громаду, котра «повинна обговорити», і владу, котра приймає рішення і може абсолютно не рахуватися з результатами такого обговорення, навіть, якщо воно дійсно було.

Саме декомунізація стала основним предметом дискусії. В одному з питань говорилося про те, як можна заборонити назву явища, а саме явище лишити? Йшлося про дисонанс, коли колишні керівники комсомолу мають право керувати країною (наводився приклад Турчинова), але при цьому назва «Комсомольськ» заборонена. З іншого боку, хочеться наголосити на великому позитиві презентації в сенсі висвітлення освітніх і музейних проєктів УІНП. У такому ракурсі діяльність установи постає більш багатогранною, і вона вже не видається такою одіозною. На моє переконання, цикл презентацій, подібних до цієї, необхідно провести і в Україні.

Ще одна презентація знайомила з проєктом «Топографія терору», організованим російським «Меморіалом». Як розповіла Марія Шилова, основною метою проєкту є виявлення і дослідження об'єктів пов'язаних з історією репресій. Створюється ніби своєрідний реєстр будівель органів безпеки, в'язниць, таборів, СІЗО, місць розстрілів, некрополів і т.д. У підсумку планується отримати своєрідний архів альтернативної історії, «просвіту» для нас самих і всіх бажаючих.

Анастасія Гайдукевич та Марія Шилова розповідали про проєкти та інституції, котрі діють вже мінімум кілька років і мають значні напрацювання. Натомість остання презентація конференції стосувалася діяльності майбутнього міжнародного порталу присвяченого історії пам'яті. Його створенням опікується (Anton Markshteder) — референт Міжнародного освітнього центру у Дортмунді (IBV Dortmund). Ідея порталу виникла близько року тому, коли IBV організував десятиденну освітню подорож для істориків і журналістів місцями пам'яті Центрально-Східної Європи. Йшлося про вивчення досвіду протидії інструменталізації історії і перетворенні її на пропаганду. Найбільш абсурдними прикладами такого доповідач вважає використання понять «хунта» та «бандеро-фашисти»,

у котрі населення починає вірити. Це підживлюється купою мас-медіа, які культивують образ ворога, зрештою, в абсурд можна повірити тоді, коли немає іншої інформації. Тому в Росії не знають про українську культуру пам'яті й про те, як українці насправді ставляться до Бандери.

Унаслідок обговорення результатів поїздки виникла ідея створення ресурсу, на якому б швидко можна було отримати фахову інформацію про культуру пам'яті в різних країнах різною мовою. На сьогодні вже розроблена «клікабельна» версія сайту, однак вона розміщується на приватному сервері і ще не представлена для загального доступу. Портал ще не отримав назву. Її робочий варіант сформульовано як «Розмарин», адже вживання цієї рослини покращує пам'ять, і до того ж її назва звучить однаково всіма мовами.

Питання мови тут дуже важливе, адже робочими мовами порталу є білоруська, німецька, польська, російська, українська. Власне, і основні розділи сайту представляють культуру пам'яті цих п'яти країн. Показово, що такі блоки розміщено в ряд за алфавітом, і пізніше (в обговоренні) на пропозицію зробити клікабельну мапу для переходів у «територіальні» розділи, Антон Маркштедер відповів, що в такому разі за Росією важко буде когось знайти.

Оскільки портал носитиме просвітницький і науковий характер, то на кожному рівні передбачені пояснювальні статті енциклопедичного типу. Наприклад, на головній сторінці підрозділу «тоталітаризм» читач зможе ознайомитися з дефініцією цього явища, а вже потім перейти до конкретних статей і матеріалів. Можу прогнозувати, що «національна» наповненість порталу буде різною, це залежатиме від співпраці редакторів майбутнього порталу з дослідниками з конкретних країн, а поки що у заготовці рубрики «місця пам'яті» для України відведено тільки дві сторінки (вони ще порожні) — Бабин Яр та Харків, як місця масових розстрілів.

Робота конференції завершилася обговоренням того, що (не)вдалося за ці чотири дні, а також спробою окреслити перспективи майбутніх спільних міжнародних проєктів у вивченні культури пам'яті (як ми можемо працювати далі?). Як підсумував модератор обговорення Пітер Юнге-Вентруп (Peter Junge-Wentrup): «Я впевнений, що те, що ми називаємо «культура пам'яті», може об'єднувати нас поверх кордонів, не дивлячись на різницю підходів і дефініцій».

*Ігор Сердюк, історик
Джерело: historians.in.ua*

ОСВІТНІ ПРОЕКТИ ЦЕНТРУ

ПРОЕКТ З ПОШИРЕННЯ ОСВІТНІХ МАТЕРІАЛІВ З ПРОТИДІЇ АНТИСЕМІТИЗМУ ТА РОМОФОБІЇ

У 2016 році Український центр вивчення історії Голокосту розпочав новий проєкт у сфері протидії антисемітизму, ромофобії, упередженням та ворожнечі. Цей проєкт має сприяти поширенню серед вчителів історії та гуманітарних дисциплін українських шкіл методичних рекомендацій та кращих практик з протидії означеним формам ворожнечі. Проєкт розраховано на 2 роки і ось уже шість місяців у різних містах України відбуваються дводенні семінари.

Важливим для Центру є те, що партнерами цих семінарів стають КВНЗ «Академії неперервної освіти». Така співпраця із державними структурами дозволить сприяти більш комплексному підходу у включенні цієї теми до шкільної програми, допоможе поєднати засоби та методи традиційної та неформальної освіти. Лекторами місцевих семінарів є співробітники Центру — Анатолій Подольський, Михайло Тяглий, тренерами — Віталій Бобров та Надія Уфимцева.

За півроку роботи проекту вже відбулось 10 семінарів. А вже у січні в Одесі пройшов перший семінар у 2017 році. Також місцеві семінари вже пройшли в Краматорську, Житомирі, Прилуках, Чугуєві. І хоча тема семінарів одна, проте щоразу акценти будуються по-новому, адже кожному місту властиві свої особливості, виклики та проблемні питання. На семінарах тренери та лектори пропонували заняття та вправи на аналізі стереотипів та упереджень стосовно євреїв та ромів. Проте під час роботи обговорювали й інші прояви ксенофобії та дискримінації: ісламофобії, мігрантофобії, сексизму, ейджизму, гомофобії тощо, що вчоргове доводить актуальність тематики проекту.

Приємністю місцевих семінарів у новому році стало розширення палітри професійного складу учасників: серед учасників тепер є викладачі історії, а також заступники з виховної роботи, вчителі літератури, шкільні психологи. Подібний міждисциплінарний підхід всіляко вітається та підтримується організаторами, адже про недопустимість проявів ненависті, дискримінації та ксенофобії із колегами, учнями та батьками є можливість вести розмову не лише на уроках історії.

Як завжди, надзвичайно успішними стають спеціальні заняття-зустрічі із представниками ромської громади.

Заняття проводить Михайло Тяглий

Під час практичних занять

Особисте знайомство та спілкування із активістами та лідерами ромських громад справляє велике враження на учасників. Так, на місцевих семінарах, що вже відбулись у 2017 році учасниками з боку ромської громади України стали Марина Казанська, виконавча директорка громадської організації «Романо дром» (м. Чернігів), Володимир Кондур, голова громадської організації «Ромський правозахисний центр» (м. Одеса), Наталія Зуй та Іван Панченко з ГО «Сумнакумо Петало» (м. Торезьк), В'ячеслав Казимиренко (м. Житомир) та Микола Бурлуцький, голова ромської громадської організації «Чачимо» (м. Харків).

Робота проекту з поширення освітніх матеріалів розрахована на 2 роки і методисти обласних, районних управлінь освіти та інститутів післядипломної освіти можуть замовити в Українського центру вивчення історії Голокосту проведення дводенних семінарів у себе на місцях.

Втілення проекту та семінарів стало можливим завдяки підтримці німецької Фундації «Пам'ять, Відповідальність, Майбутнє» (Stiftung «Erinnerung, Verantwortung, Zukunft», www.stiftung-evz.de).

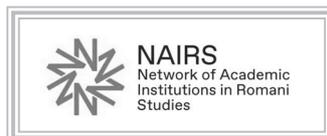
Надія Уфимцева,

історик, координаторка проекту, м. Київ

ГЕНОЦИД РОМІВ (ЦИГАН) У ДОБУ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ (1941–1944): ДОСЛІДЖЕННЯ, ВИКЛАДАННЯ, УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ТА СПІВПРАЦЯ — НОВА ПЛАТФОРМА ДЛЯ РОЗВИТКУ РОМСЬКИХ СТУДІЙ

Приємно повідомити читачам бюлетеню «Уроки Голокосту», що в березні 2017 року Український центр вивчення історії Голокосту було прийнято до міжнародної мережі академічних інституцій, що займаються дослідженням та вивченням історії та культури ромів Network of Academic Institutions in Romani Studies (NAIRS)! Ця подія є визнанням наукової та педагогічної діяльності Центру в царині досліджень та викладання долі ромів України в період Другої світової війни, яка триває вже майже 10 років. Участь в NAIRS дозволить нам отримувати матеріали та результати досліджень інших європейських партнерів, поширювати свої досягнення та обмінюватись досвідом у сфері ромських студій.

«Роми в минулому і сьогодні» — саме така широка парасолькова тема збрала наприкінці лютого у засніженому місті Хельсінкі дослідників з різних дисциплін та найвіддаленіших куточків світу. Обговорення проблеми нерівності, з якою стикаються роми, а також шляхи емансипації та взаємодії ромів з глобальним суспільством з історичної та сучасної перспективи було ініційовано міжнародною мережею Network of Academic Institutions in Romani Studies (далі — NAIRS).

Мережа NAIRS була заснована на початку 2016 року для сприяння європейському та національному співробітництву між науковими установами в усіх аспектах розвитку ромських студій. Мережа має координувати співпрацю професійної спільноти у широкому академічному полі, втілюючи на практиці різні міждисциплінарні дослідження з ромської тематики. Саме з цією метою в стінах університету Хельсінкі було проведено дводенний воркшоп, у рамках якого я мала нагоду разом з іншими дослідниками долучитись до розробки спільного міжнародного проекту з ромських студій.

Учасники першої літньої школи для аспірантів.

Фото: Томаш Хрустік

Romani Studies (ромські студії) — міждисциплінарний напрям в українській та міжнародній соціогуманітаристиці, що об'єднує різні підходи в дослідженні ромської спільноти: гендерні студії, студії пам'яті, дослідження прикордоння, локальну історію, усну історію, етномузикознавство, візуальну антропологію, конфліктологію, студії геноцидів, лінгвістику. Обговорення перспектив поєднання методологічних підходів та інструментарію, яким послуговуються представники різних дисциплін, з урахуванням досвіду розвитку ромських студій у країнах, які представляли учасники, проходило досить жваво і цікаво. Зазначена в назві заходу тема стала лише відправною точкою, для пошуку спільного бачення та ідей для майбутнього проекту, а попереду на нас чекає ще дві робочі зустрічі.

Особисто для мене участь у подібних заходах — це не лише майданчик для обговорення перспектив розвитку ромських студій в Україні в європейському контексті, пошук можливостей для кооперації у міжнародній площині, а також можливість отримати важливий досвід від спілкування зі старшими колегами, які займаються дослідженнями з ромської тематики вже не одне десятиліття поспіль.

Принагідно під час зустрічі проходило обговорення ще однієї важливої ініціативи NAIRS, а саме — літньої школи для аспірантів. Оскільки мені минулого року пощастило стати слухачкою такої школи, а дехто з учасників вже

був, чи планує стати викладачем цьоголітньої літньої школи спільних тем знайшлося вдосталь. Поки триває підготовка до наступних заходів та наступної літньої школи, хочу поділитись нотатками щодо моєї участі в Першій літній школі з ромських студій для аспірантів.

Перша літня школа з ромських студій для аспірантів

22–25 серпня 2016 р. в невеличкому місті Сенец у околицях Братислави відбулась перша літня школа для аспірантів, які спеціалізуються на ромських студіях.

Інформація про відбір учасників для першої літньої школи з'явилась у Інтернеті за місяць до її проведення. Це досить короткий термін для такого заходу. Від'їжджаючи наприкінці липня до Польщі для участі в кількох інших заходах, присвячених комеморації ромів жертв геноциду, я не знала, чи буде прийнята моя заявка, і який пункт стане наступним після Тарнова, Кракова і Любліна — Київ, чи Братислава. Запрошення я отримала в Тарнові, а вже в Кракові в перервах між заняттями я узгоджувала свій переліт з координатором мережі. Під час першої неформальної зустрічі учасників літньої школи я мала нагоду поспілкуватись із професором Кіммо Гранквістом (Kimmo Granqvist), який наразі очолює мережу. Професор розповідав про процес підготовки літньої школи, принципи, за якими проходив відбір учасників і лекторів. Замість десяти очікуваних заявок, організатори отримали вісімнадцять. Лише дві з них були відхилені через брак необхідних документів. Запрошуючи викладачів, організатори намагались дотримуватись принципу міждисциплінарності, завдяки чому ми мали змогу поспілкуватись зі спеціалістами з різних галузей.

Під час офіційного відкриття заходу професор Гранквіст розповів про історію створення нової академічної мережі NAIRS, її основні цілі та завдання. На момент проведення літньої школи до складу мережі вже увійшли 22 інституції, серед яких 5 інституцій-співзасновників. Спікер також поділився планами розвитку мережі NAIRS на найближчі два роки та висловив свої позитивні враження від високого академічного рівня учасників першої школи.

Літня школа для аспірантів була організована за сприяння Інституту етнології в Братиславі, однієї з п'яти установ-засновників мережі NAIRS. У своєму вітальному слові директорка Інституту етнології Тат'яна Подолінська (Tatiana Podolinsk) розповіла учасникам про стан розвитку ромських студій у Словаччині. У фокусі досліджень ромська тематика опинилась ще в 90-х роках ХХ століття, наразі три дослідники інституту спеціалізуються безпосередньо на ромських студіях, також щороку один-два аспіранти розпочинають свої дослідження в цій галузі. Основним девізом співробітників інституту є «not only doing science for science» — Тат'яна Подолінська наголосила, що ромознавчі проекти їхнього закладу в першу чергу покликані принести користь ромським громадам, які вони вивчають.

Цей принцип підтримав у своєму виступі під час першої сесії проф. Хрісто Кючуков (Hristo Kyuchukov): досить часто «ми не думаємо про відповідальність, яку ми маємо перед ромськими спільнотами, які вивчаємо [...] Ми також маємо зобов'язання перед громадами, з якими ми працюємо. Ми маємо давати щось цим громадам. Інакше — це було б аморально».

Професор Кючуков поділився з молодими дослідниками кількома уроками, які засвоїв свого часу від своїх наставників Яна Хенкока та Мілени Гюбшманової.

Хрісто Кючуков не єдиний серед визнаних сучасних спеціалістів, які вважають своїм вчителем Яна Хенкока, адже за довгі роки дослідницької практики довкола останнього утворилась наукова школа дослідників з ромських студій. Я. Хенкок — лінгвіст і громадський діяч ромського походження, який розпочав свою наукову діяльність у Великобританії й нині продовжує в США. Вчений зробив вагомий внесок у вивчення ромської мови, дослідження питань походження та ідентичності ромів. Окрім того, ще в 1960-х років Я. Хенкок став активістом у русі за права ромів та боротьбі з дискримінацією.

Правила дослідницької роботи Яна Хенкока — проводячи дослідження, завжди вчіться у своїх колег. Незалежно від віку ваших колег, ніколи не поводьтеся так, наче ви — найбільший спеціаліст у своїй галузі. Будьте чесними. Жодних фальсифікацій, підлаштовування даних, аби довести свої припущення чи теорії.

М. Гюбшманова стала однією з перших дослідниць і правозахисниць ромської спільноти на теренах сучасних Чехії та Словаччини. В умовах жорсткої дискримінації, заборони дослідження і популяризації ромської культури і мови їй вдалося виховати не одне покоління спеціалістів з ромських студій та здобути беззаперечний авторитет як в науковому світі так і серед ромських громад. М. Гюбшманова завжди радила дотримуватись наступних принципів:

- перш ніж почати дослідження з ромських студій, ви маєте бути дуже висококваліфікованим спеціалістом з тієї галузі знань, на якій плануєте зосередитись (історія, лінгвістика, етнографія тощо);
- ідучи до ромів, — йдіть до них з повагою. Ніколи не йдіть до ромів, поводячись так, наче ви знаєте про них все. Вчіться слухати ромів і вчитися в них.

Продовжуючи думку М. Гюбшманової, проф. Кючуков запевнив молодих дослідників: «якщо ви отримаєте довіру від ромських громад, будьте певні, що вони завжди вас підтримають».

Ви повинні пам'ятати, що ви збираєтесь робити щось, що справді змінить життя людей і має змінити наше суспільство на більш гуманне, більш чутливе до ромських громад», — такими настановами завершилася перша сесія літньої школи.

Про ромську мову, польові дослідження та особисту відповідальність автора

Лекторій почався з лінгвістичного блоку. Перед лекторами стояло не просте завдання розкрити свою тему для широкої аудиторії, де лише одиниці розумілися на тонкощах науки про мову. Ромська мова — романі — належить до індоарійської гілки індоєвропейських мов. Перші зрушення в її дослідженні відбулися в другій половині XVIII ст. У 1782 році вийшла друком знакова публікація німецького лінгвіста Йоганна Рюдігера «Von der Sprache und Herkunft der Zigeuner aus Indien» («Про мову й походження циган з Індії»), у якій він доводив походження романі з давньоіндійської. У результаті тривалих міграцій мова в більшій чи меншій мірі зазнавала впливу оточуючих мов у області лексики, фонетики та синтаксису. Саме цим пояснюється те, що зараз етнічні групи ромів говорять на різних часто абсолютно не схожих діалектах.

Про ромську діалектологію цікаво і доступно розповів Віктор Елшік (Viktor Elšík). Розпочавши пояснення з відмінностей між діалектом і мовою, лектор показав наскільки сильно можуть різнитися між собою різні діалекти ромської мови, пояснив історичне підґрунтя мовних явищ. Наостанок, аби зрозуміти деякі принципи, за якими здійснюється лінгвістичне картографування, учасникам було запропоновано виконати кілька практичних вправ. І хоча Віктор запевнив аудиторію, що завдання будуть не складними, впорались з ними далеко не всі.

Логічним продовженням викладу стала лекція Кіммо Гранквіста на тему «Романі та його граматики». Добре відчутним був багаторічний викладацький досвід професора, який вміло утримував увагу аудиторії, пояснюючи складну термінологію. Лектор розповів аспірантам про історію створення перших ромських граматик. Цікаво було послухати, як відбувались трансформації та запозичення із уже існуючих граматик під час створення нових. Проф. Гранквіст також звернув увагу слухачів на питання, які були ключовими для авторів граматик XIX ст., наочно показав, як виглядали тогочасні граматики ромської мови.

Хоча лектори намагалися максимально полегшити сприйняття теоретичного матеріалу, особисто мені як й іншим аспірантам, які не спеціалізуються на лінгвістиці, чотиригодинна концентрація уваги далася взнаки. Настрій аудиторії чудово відчув наступний викладач — Хрісто Кючуков, тому, розповідаючи про засвоєння ромської мови у дітей, професор відмовився від складних теоретичних викладів. Натомість він зацікавив учасників розповіддю про багаторічний міжнародний проект з дослідження явищ білінгвізму та мультілінгвізму серед ромських дітей у країнах Центральної та Східної Європи, у якому він безпосередньо бере участь. Особисто для мене, як і для багатьох інших учасників ця тема виявилась близькою, оскільки під час польової роботи мені неодноразово доводилось мати справу з інформантами-білінгвами. Аби слухачі краще зрозуміли стратегії, які у повсякденному житті використовують батьки, навчаючи дітей ромській мові, викладач продемонстрував кілька аудіо- та відеозаписів, зроблених під час збору матеріалу.

Великий інтерес серед учасників викликала презентація тестів, розроблених для визначення рівня IQ дітей-мультілінгвів з метою подолання проблеми сегрегації та дискримінації ромських дітей у школах. Професор зауважив, що багаторічна робота та дослідження серед ромських дітей Болгарії, Словаччини, Чехії, Швеції та інших країн мають стати відповіддю на расистські публікації деяких сучасних авторів, які у XXI сторіччі продовжують доводити, що низький рівень IQ та підвищений відсоток злочинності закладений на генетичному рівні. Лектор запевнив аудиторію, що проігноровані твердження такого роду в майбутньому можуть зіграти таку ж роль, як і праці Єви Юстин, Роберта Ріттера та інших учених-ідеологів Третього Райху, які займалися обґрунтуванням расової теорії.

Другий робочий день розпочався з лекції «Лихварство серед словацьких ромів: відносини між кредиторами і позичальниками». На прикладі маленького ромського поселення на сході Словаччини Томаш Хрустіч (Tomáš Hrustič) показав як стосунки кредиторів та позичальників впливають на ієрархію відносин всередині громади, а також, яким чином це відбивається на системі цінностей та моделі світосприйняття ромів. Більшості аспірантів під час своїх

досліджень доводиться практикувати польову роботу серед ромських громад. Тому розповідь лектора про його досвід налагодження контактів з інформантами, входження в ромське середовище та вивчення мови викликала неабияке зацікавлення у слухачів.

Словацький соціолог Даніель Скобла (Daniel Škobla) у свою чергу розповів про довготривалий проект, метою якого була оцінка результатів фінансованих ЄС ромських проектів у Словаччині. Протягом тривалого часу дослідник займається моніторингом роботи медіаторів, активістів та різноманітних інституцій, які втілюють на місцях проекти, спрямовані на підтримку ромів у Словаччині. Аспіранти долучились до обговорення питань як і чому різні проекти, офіційно призначені для підтримки груп ромів, відповідають або не відповідають їх проголошеним завданням. Сесія також включала в себе роздуми про соціальні ієрархії та асиметрію влади на місцевому рівні, що визначають вплив на результативність проектів ЄС. Вміння доповідача показати здавалося б тривіальні речі з несподіваного ракурсу, сприяло активній дискусії, що вишла за межі відведеного часу.

Мартін Фотта (Martin Fotta) з перших хвилин заняття зацікавив слухачів розмаїттям своїх наукових зацікавлень, серед яких усна історія геноциду, гендерні студії, етнічна економіка, кочові стратегії, насильство, конструкції етнічної приналежності та ін. Викладач залучив учасників до обговорення непростого теми «Як писати про насильство». Лектор ґрунтовно підійшов до підготовки семінару — за тиждень до початку школи слухачі разом зі списком рекомендованої до прочитання літератури отримали письмове завдання. Молоді дослідники мали описати випадок зі своєї професійної практики, коли їм доводилось стикатися із мовою насилля, дискримінацією чи етнічною нетерпимістю. Для мене ця тема виявилась близькою, оскільки на початкових етапах польової роботи мені неодноразово доводилось натикатись на відмову ромів давати інтерв'ю, що було пов'язане з їх негативним досвідом спілкування з журналістами. Навіть коли контакт з інформантами був налагоджений, а перша стаття опублікована, труднощі не завершилися, оскільки на сторінці інтернет-видання мій допис про толерантність засипали расистськими коментарями. У цьому контексті корисною для мене стала друга частина завдання, яка чекала на нас під час сесії. Спираючись на тексти нашого домашнього завдання, ми мали розповісти, чи збираємось колись написати про ці випадки насилля і подумати, які наслідки для громад, які ми вивчаємо можуть мати такі публікації. Питання до обговорення, запропоновані доктором Фоттою, викликали жваву дискусію, під час якої обговорювалися проблеми професійної етики, моральності. Особливу увагу було приділено питанню відповідальності, про яку автор завжди має пам'ятати, розповідаючи світу історії своїх інформантів. На прикладі власного досвіду польової роботи М. Фотта показав, наскільки важливою є достовірна контекстуалізація описуваних подій. Викладач також дав молодим дослідникам кілька практичних порад ведення польової роботи, які засновувались на його досвіді вивчення ромських громад у Бразилії. Д-р Фотта із німецькою точністю підійшов до відведеного для заняття часу і тримав у тонусі учасників до завершення останнього практичного заняття.

What is the main focus of your research?

Саме це запитання всі ці дні лишалось ключовим під час спілкування учасників. Для більшості аспірантів школа стала чи не першою можливістю знайти однодумців, людей, які розуміють чим ти займаєшся і можуть дати слушні поради. Мені неодноразово доводилось чути радісні репліки: «Після стількох років, що я займаюсь своєю темою, я нарешті знайшов людину, яка робить щось схоже!». Не обійшлося й без конструктивної критики. Адже учасники мали досить різний рівень заглиблення в дослідницьку роботу — хтось тільки затвердив тему і план майбутньої дисертації, а хтось вже готувався до захисту і міг поділитися власним досвідом з колегами.

Важко було спрогнозувати, наскільки результативним буде захід, оскільки проект літньої школи був пілотним для організаторів, а підготовка проходила в дуже стислий термін. Як я вже згадувала, першопочатково очікували не більше 10 заявок, натомість NAIRS об'єднала 16 аспірантів з Великобританії, Естонії, Ісландії, Китаю, Норвегії, Румунії, Сербії, Словаччини, України, Фінляндії та Чехії. Під час відбору учасників організаторам вдалось досягнути одного із ключових завдань мережі — мультидисциплінарність зацікавлень. Це можна було добре прослідкувати під час останньої сесії, на якій аспіранти мали презентувати проекти своїх дослідницьких робіт з антропології, етнографії, історії, лінгвістики, медичної антропології, освіти, прикладної етики, соціальної антропології, соціології, філології.

Як слухачі, так і організатори літньої школи зійшлися на думці, що відкласти презентацію дослідницьких проектів на останній день було не найкращою ідеєю. Як на мене, двох попередніх лекційних днів було явно недостатньо, аби поспілкуватись з кожним із учасників і зрозуміти, чий досвід дослідження може бути корисним для тебе. Відчувалась також потреба в більшій кількості практичних завдань та роботи в групах. Однак це компенсувалось іншими позитивними моментами. Так у контексті сучасних дискусій, що ведуться довкола критики колоніального, патерналістського підходів до проблем ромської культури, важливим кроком на шляху емансипації дослідницького поля стала присутність як серед викладачів, так і серед слухачів школи представників ромського етносу.

Ще один момент, який не можна оминати увагою — завдяки розумінню і підтримці організаторів дві аспірантки змогли приїхати до школи разом зі своїми немовлятами. Участь у заході наймолодших слухачів не лише не заважала навчальному процесу, а й стала чудовою мотивацією для молодих мам продовжувати займатись улюбленою справою.

Ідея організаторів створити неформальну атмосферу спрацювала на всі сто. Замість того, аби відправлятися на екскурсію до Братислави, у вільний від лекцій час учасники продовжували обговорювати свої дослідницькі проекти. То ж можна з упевненістю сказати, що організатори школи зробили вдалий зачин для подальшого плідного функціонування NAIRS. Висококваліфіковані досвідчені викладачі та вмотивовані до подальшого розвитку молоді дослідники, які опинилися разом у мальовничому місці, дали вже перший позитивний результат: нові знання, контакти і натхнення працювати далі.

Тетяна Сторожко,

аспірантка Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (Київ)

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ

«ГОЛОКОСТ — ПЕРОМ НА СЕРЦІ ЛЮДСТВА»

Мета: Поглибити знання учнів про Голокост під час Другої Світової війни на території Східної Європи та нашої країни, міста, виховувати в учнів толерантність та повагу до інших народів, вшанувати пам'ять загиблих у Голокості.

Форма проведення: година пам'яті.

Обладнання: плакати, фотографії; аудіозаписи творів В.А. Моцарта «Реквієм», Т. Петриненко «Україна»; мультимедійний проектор, тематичні презентації.

Хід заходу

Звучить «Реквієм» Моцарта

Ведучий

Їм — неоплаканим і невідспіваним...

їм — похованим без Труни й молитви,

позбавленим могили й шани — присвячується

цей мітинг-реквієм

Пом'янімо мільйонні жертви

Ведуча: 1 листопада 2005 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила резолюцію, у якій постановила, що день 27 січня — це Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту.

Ведучий: Цей день було обрано не випадково: саме 27 січня 1945 року було звільнено від фашистів найбільший з гітлерівських концтаборів, Аушвіц розташований у 70 кілометрах від Кракова. Верховна Рада України прийняла 5 липня 2011 року постанову про відмічання щорічно цього дня в нашій державі. Всього у нацистських таборах смерті було знищено мільйони євреїв і мільйони людей інших національностей.

1 ведуча: — Чи визнаємо ми в повній мірі причину того, що убивство людини людиною знову може набувати такого величезного розмаху, як у роки Другої Світової війни? Світ Голокосту існує й зараз, адже Голокост не лише єврейське питання. Геноцид, расизм, нацизм можуть торкнутися любого народу.

2 ведуча: — Зрозуміти причини сучасного геноциду, усвідомити світову історію ХХ сторіччя, зупинити фашизм, що відроджується, неможливо без знання історії Голокосту. Голокост — визначення масових вбивств євреїв у 1933—1945 гг. у Європі. Голокост — це наконечник на виструганій століттями стрілі антисемітизму.

Ведучий.

Страшна ніч огорнула мою Україну.

В небі високо засяли зорі.

Чому ж до зірок я думкою лину,
Схиляючи голову в тихій покорі?

Ведуча.

Може, ті зорі — то душі людей,

Які відлетіли в трагічні часи? ...

А серед них скільки було дітей!

їм не бачити більше земної краси.

Ніколи вже їм не пізнати Коханья...

Не пройтися щасливими лісом, ні полем...

Голокост знищив життя і сподівання...

1 ведуча: — Голокост на Україні — систематичне переслідування та знищення єврейського населення України за ініціативою Німеччини німецькими нацистами, їх союзниками і колабораціоністами в 1941—1944 роках у рамках політики «остаточного розв'язання єврейського питання».

2 ведуча: — За історичними джерелами на території України було знищено чверть усіх жертв Голокосту, за іншими даними 850—900 тис. євреїв, які жили на території сучасної України.

1 ведуча: Маємо свідчення про 420 гетто, які знаходилися на окупованій території України

1 ведуча: — Ось деякі з місць з найбільшою кількістю вбивств євреїв на Україні: Київ: Бабин Яр, жертв — близько 100 тисяч чоловік.

Ведуча:

Місце розстрілу євреїв у Раві — Руській розташовано на єврейському цвинтарі на захід від центра міста близько 5 тис. євреїв, здійсненого під час ліквідації гетто в грудні 1942 р.

Історик 1: 19 березня 1942 р. в Раві—Руській відбулася перша «акція», коли близько 2000 євреїв були заарештовані та депортовані до табору знищення Белжець, що був розташований за 20 км на північний захід від міста. Як згадує очевидець: «Людей зібрали у двох великих бараках. Там були жахливі гігієнічні умови. Кілька старих та кілька дітей померло від холоду, поза як на вулиці був страшний мороз. Тих людей там тримали усю ніч. Десь опівдні наступного дня, коли було зібрано близько 1200 чоловік, їх вивезли машинами до залізничної станції, погрузили в товарняки по сто чоловік у кожен вагон. Їх міцно замкнули та заплombували. Увечері від'їхали у напрямку Белжця. Це була перша акція. Саме тоді й з'явився той термін, яким називали полювання на євреїв. Акція! Куди вивозять тих людей? Це питання турбувало кожного, але відповіді не було. Від німців довідалися, що йдеться про переселення, але гестапо мовчало. Домислам не було кінця, та правди не знав ніхто. Відомо було тільки одне, що вагони від'їхали в напрямку Белжця. Ми думали, що, може, йдеться про переселення на територію радянської України з метою примусової праці.

Історик 2: За свідченням очевидця, є спогади про те, як саме відбувалась друга «акція» наприкінці липня 1942 р. протягом кількох днів: «На равську залізничну станцію приїхали пусті, так добре знайомі потяги. Цю жахливу новину сповістили євреї, які працювали на станції. Також приїхала команда гестапо. Місто огорнула паніка. Ховався хто міг, вулиці опустіли за одну мить. Равські євреї добре знали значення слова «акція» і що на них чекало. У Раві не було, де сховатися. ... У місті вже розпочалася акція. Було чути крики та плач тих, кого хапали. Тут і там було чути стрілянину та верещання оскраженіх, п'яних від людської крові німців, що доповнювало страшні звуки трагедії... Ми могли бачити вулицю, що вела до залізничного

вокзалу. Щохвилини німці проганяли групу людей, жорстоко їх б'ючи прикладами. Жінок і дітей, старих та чоловіків зганяли на площу, яка знаходилася за 300 м від нас. Там на землі вже сиділо з кількисот чоловік. Море людських голів. Звідти розносилися страшні крики. Плач жінок та дітей змішувався з криками німців. А з міста безперервно зганяли все нових людей. Площа була повністю заповнена. ... Та найстрашнішим був вид жінок, які притискали до грудей немовлят, намагаючись заховати їх від ударів. ... Була шоста ранку. ... Під парканом сиділи жінки та чоловіки, що чекали, коли їх відведуть до збірного пункту. Їх стерегли німці та українці. ...

Акція скінчилася. Приречених на смерть загрузили у вагони і потяг рушив у напрямку до Белжця. Після цього місто ожило. Люди вилізли зі своїх нір та схованок. Із 10 000 равських євреїв залишилося 3 000. Не було жодної родини, яку б німці не роздерли, яка б когось не втратила. Ураган пронісся Равою, зануривши євреїв у жалобу. Зламани, розбиті люди снували вулицями. Тут і там лежали трупи застрелених під час облави. Розбиті двері помешкань, розтрощені вікна доповнювали картину знищення — справу німецької культури.»

Історик 3: Спалах епідемії став приводом до нової акції, цього разу під виглядом відокремлення хворих та переселення їх до інших районів міста. Це було в понеділок 7 грудня 1942 р. єврейський квартал міста було оточено. Його населення, яке вже пережило дві подібні операції, розуміло, що готується щось жахливе. Надійшов наказ — всіх хворих доставити до синагоги. Перевезенням мала займатися єврейська міліція. Єврейські мешканці міста закривали вікна та двері своїх будинків — вони вже вивчили, що навіть примітивними методами можна захищатися — втрачати не було чого. Вони переховували хворих на горищах, у підвалах, у давно підготовлених бункерах. На вулицях району запанувала глибока тиша. Почалася стрілянина. У багатьох помешканнях людям не було вже й де ховатися. Вони чекали, затаївшись у своїх кімнатах, на те, що мало статися. Почали трястися двері та вікна, виникла стрілянина — з вулиці намагалися влучити у внутрішні приміщення.

Ведуча.

Якщо спішиш кудись, додому
Побачиш пам'ятник в тіні,
Візьми собі за добру звичку
Вклонитись вбитим на цій землі.

Ведучий.

Це саме тут навечно оселились душі,
Прострелені по кілька раз,...
Це в них, в живих, кати байдужі
Стріляли, цілячись у нас.
Це саме тут поранили вбивали,
Солдат, євреїв, малюків...

Ведуча.

Сніг — то дрібне холодне молоко,
січневим дітям хочеться зігрітись
і голі кості гладить Голокост,
щоб жити — так же хочеться пожити.

Ведучий.

Окремі круки криво креслять сніг,
лишаючи минуці візерунки,
вони злетять: всіх вистачить на всіх
дзьобами рвати плоть — манірно, лунко.

Ведуча.

Зубами лячно шкіритись в мороз,
тут час, як біль, коли вже довмираєм
останнім сховком буде Голокост,
останнє свято стане світлим Раєм...

1 ведуча: — Коли мова заходить про Голокост, часто виникає питання: чому євреї не боролися за свою свободу, чому вони не чинили опір? Подібного роду питання відображають незнання фактів і реальних обставин, у яких опинилися євреї в роки війни.

2 ведуча: — У дійсності євреї, приречені гітлерівцями на повне знищення, чинили опір нацистам, приймали участь у озброєній боротьбі за своє визволення. Існували дві форми опору: духовне і фізичне.

1 ведуча: — Духовний опір виявлявся в прагненні вижити, зберегти своїх дітей, свою культуру і національну самобутність. Для цього таємно організували концерти і лекції в гетто, вручну копіювали книги, проводили вечори спогадів, збирались на таємні богослужіння.

2 ведуча: — За колючим дротом не забували про виховання дітей. Більшість в'язнів гетто і таборів смерті вели щоденники, намагаючись зберегти для майбутніх поколінь свідчення про страждання жертв, про злочини нацистів, місцевих фашистів та зрадників.

Ведуча.

Боже великий, всевладний,
Яви нам свою могуть,
Дай розпізнати правду,
— Праведників не забудь.
Дивляться в твої очі
Мільйони скатованих душ.
Пригорни їх, посели на спочинок,
Та їхнього сну не наруш!
Заступи нас і нашу державу
Од кривавих, лютих негод.
Всі ми — суцї, усопші, прийдешні
— Твій, безсмертний народ!

1 ведуча: — Про те, у яких умовах існували люди в гетто, говорять спогади тих небагатьох, кому випало зберегти своє життя, щоденники, записки, заповіти загиблих, а також накази та розпорядження нацистської влади.

Історик 4: Зі свідчень Замболя Вольфа довідуємось про умови у гетто. ...В одному приміщенні збиралося від двадцяти до тридцяти осіб, нерідко їх було навіть більше. Не було й мови про можливість нормального догляду за собою чи елементарних санітарних умов проживання. Тому не дивно, що це дало поштовх до виникнення тифу. Від нього щодня помирало від десяти до двадцяти людей.

2 ведуча: — Чим далі від нас події єврейської катастрофи 1933–1945 років, тим більше мужності потрібно, щоб пам'ятати про загибель шести мільйонів євреїв

і мільйонів інших людей, убитих за те, що вони були цигани, або слов'яни, інакомислячі, або військовополонені...

І ведуча: — Мільйони невинно убитих, чий прах заритий у землю, або розвіяний по полях та дорогах, вірили в час помсти. У свої останні хвилини, стоячи на краю братської могили, переступаючи поріг газової камери, наближаючись до полум'я, приречені, посилали слова прокляття на катів, нагадуючи про неминучу відплату.

Ведучий:

Там, де колись їх вбили — там парки, будинки, дороги...
Там, де колись їх вбили — безіменний камінь, не храм...
Там їхню мову не чути — бо вбили разом із ними ...
Там їхніх рідних немає — бо всі закатовані там...
Імен ти їх не почувеш — немає кому промовити.
Послухати, як це сталося — ще можуть розповісти.
Ще можна дивитись у очі, що бачили жах пекельний.
І здивуватися можна, що були рятівники.
Все, що залишилось — пам'ять.
Ти можеш — не забувати.
Про тих, хто міг жити поруч.
Про тих, кого вбили тут...

2 ведуча: — І прийшов час відплати. Перемога справедливості після страшних років гітлерівського владарювання дає нам право з надією та вірою дивитись у майбутнє. Фашизм убив мільйони невинних, але фашизму не вдалося убити правду, добро й справедливість.

І ведуча: — Хай навечно збережеться пам'ять про страждання і катування мільйонів вбитих дітей, жінок, старих. Хай світла пам'ять замучених буде грізною пересторогою добра, хай попіл спалених стукає в серця живих та закликає до братерства людей і народів.

Ведучий.

Раптом туга стискає душу мою...
Свічку поставлю на могилі. Запалю.
Прошепчу я тихенько молитву свою

Ведуча

— Тих жертв замордованих, страчених я гріх замолю.
Хай світло від свічки у небо летить
— Хоча б одну Душу зігрів в цю мить,
Щоб Душа ця загублена спокій знайшла
— І у Вічність до Бога вона відійшла.

Ведучий.

Перед хвилиною мовчання прошу запалити свічки пам'яті...

На знак вшанування світлої пам'яті тих, хто став жертвами Голокосту, увійшовши в безсмертя, схилимо голови і вшануємо їх.

Ведуча

Хвилина мовчання — ніяк не прощання,
Це мить про минулі страхіття війни.
Хвилина мовчання — це вічне стрічання,
Тут батько і мати, і дочки й сини.

Ведучий.

Тут крові краплини в пелюстках жоржини,
Пролито в битві живуть без кінця.
Усе завмирає — мовчання хвилини.
Лиш чути, як б'ються в тривозі серця.

Ведуча

Хвилина мовчання. Не чути, немає
Ніякого звуку ніде навкруги..

Хвилина мовчання

1-й учень: Допоки жива людська пам'ять, трагедію Голокосту слід згадувати із соромом і жахом. Людство мусить не забувати про мільйони ні в чому неповинних євреїв і представників інших меншин, про чоловіків, жінок і дітей, яких було знищено варварськими методами, і віддавати їм належну шану. У ті часи понад півтора мільйона українських євреїв було знищено нацистами. Було втрачено сотні єврейських громад, які упродовж століть збагачували національне життя України. Нікому не може бути дозволено применшувати кількість жертв Голокосту.

2-й учень: Пройдуть роки, але ніколи не забудуться криваві злочини нацистського «нового порядку»: страхіття гітлерівських концтаборів, масових розстрілів, душоубок, убивств.

3-й учень: Людство не повинно забувати, що нацистські табори смерті починалися з ненависті, забобонів й антисемітизму. А пам'ятаючи про витoki зла, завжди протистояти спробам розпалити ненависть і міжнародну ворожнечу. Пам'ять про Голокост необхідна нам, щоб наші діти ніколи не були жертвами або байдужими спостерігачами проявів ворожнечі. Тепер, коли Голокост відходить у минуле, нинішнє покоління має продовжити естафету пам'яті, відстоювати гідність людини і докладати зусиль до недопущення геноцидів і злочинів проти людяності.

4-й учень:

Голокост нам треба пам'ятати,
Адже пам'ять — то є наша совість.
Помилки таких не допускати,
Не писати геноциду повість.
Процвітай і слався, Україно мила!
Кращого життя ти, вірю, гідна,
В об'єднанні й мирі наша сила!
А вона нам зараз так потрібна!

5-й учень: Для багатьох народів незалежна Україна стала батьківщиною. Мир і злагода — це головне, що нам потрібно сьогодні. Пам'ятаючи про трагедію минулої війни, ми з надією дивимось в майбутнє і віримо в нашу державу.

6-й учень:

Народе, що дав геніїв великих,
Народе, що несеш із світових глибин
Високий чесний дух серед обмовин диких,
Низький тобі уклін!
Нас хліб живив один, одні поїли води,
Ділили, як брати, ми радість і печаль.
І нам за землю цю, за цвіт її свободи
Життя віддати не жаль.
Нас не зломить повік, бо ми не поодинці,
А попліч ідемо крізь темряву негод...
Не умирать, а жити, євреї, українці!
Нехай живе народ!

Звучить пісня Т. Петриненко «Україна»

Любов Кременець,
учитель історії Рава-Руської ЗОШ І–ІІІ ст. № 2,
керівник гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ ЛОР ЛОЦКЕТУМ
Жовківського району Львівської області

ОГОЛОШЕННЯ

СЕМІНАР ДЛЯ СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ «ГЕНОЦИД ЄВРЕЇВ ЄВРОПИ: ІСТОРИЧНА ПЕРСПЕКТИВА ТА ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ» (Київ — Берлін, травень — листопад 2017 року)

Український центр вивчення історії Голокосту спільно з Музеєм та Меморіалом «Будинок Ванзейської конференції» оголошують відбір учасників освітнього курсу «Геноцид євреїв Європи: історична перспектива та підходи до вивчення». Заявки приймаються до 23 квітня 2017 року.

Заявку на участь у семінарі можна заповнити за посиланням: goo.gl/eG8MfV

Для кого: студентів, аспірантів українських вищих навчальних закладів та молодих науковців (до 30 років), котрі мають виражений та підтверджений дослідницький інтерес до різних аспектів геноциду євреїв під час Другої світової війни. Вітаються історичні дослідження, а також міждисциплінарні підходи до теми (напр., психологія, філософія, культурологія тощо).

Коли: Освітній курс триватиме протягом травня — листопада 2017 року та складатиметься з навчального семінару в Києві 26–28 травня 2017 р., дистанційного курсу та завершальної навчальної подорожі до Музею та Меморіалу «Будинок Ванзейської конференції» орієнтовно у вересні 2017 р.

Умови:

- Обов'язковим є достатнє для розуміння та спілкування знання англійської мови!
- Участь у всіх заходах курсу. Під час освітнього курсу буде можливість обговорити теми, пов'язані з нацистською ідеологією, регіональними особливостями Голокосту, стадіями геноциду, психологією злочинців, іншими жертвами нацистської політики, особливостями порівняння геноцидів, формуванням політики пам'яті про Другу світову війну в Україні та Німеччині. Також заплановані відвідання відповідних музейних та меморіальних комплексів у Києві та Берліні, ознайомлення з музейною культурою та комеморативними практиками, їх порівняння.
- По закінченні курсу кожен учасник зобов'язується підготувати публікацію за результатами участі в освітньому курсі. Публікації учасників буде розміщено на сайті УЦВІГ, у бюлетені «Уроки Голокосту», найкращі буде надруковано у науковому часописі «Голокост і сучасність».

Організатори відшкодовують харчування та проживання учасників протягом зустрічей у Києві та Берліні, переліт Київ — Берлін — Київ, витрати на передбачені програмою екскурсії та безкоштовно надають навчально-методичні матеріали.

Проїзд до та від Києва — за рахунок учасників. Вступний внесок за участь у програмі: 50 євро.

Освітній курс здійснюється за фінансової підтримки Посольства Федеративної Республіки Німеччина в Україні та Музею та Меморіалу «Будинок Ванзейської конференції».

За додатковими питаннями звертайтеся: Український центр вивчення історії Голокосту

Телефон / факс: (044) 285-90-30

Електронна адреса: uhcenter@holocaust.kiev.ua

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ ОГОЛОШУЄ ПРОВЕДЕННЯ У 2017 РОЦІ ОСВІТНЬОГО СЕМІНАРУ-ШКОЛИ З ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Український центр вивчення історії Голокосту (УЦВІГ) в співпраці з Меморіалом «Яд Вашем» (Єрусалим) та за підтримки Євразійського єврейського конгресу та посольства Держави Ізраїль в Україні оголошує набір учасників Освітнього семінару-школи з історії Голокосту в Україні та проблем викладання цієї тематики в школах України. Семінар проводиться для вчителів історії та інших суспільних дисциплін середніх навчальних закладів України, також запрошуємо до участі колег-вчителів з Білорусі та Молдови. Під час навчання на семінарі, що проходить у форматі лекцій, дискусій, тренінгів, екскурсій та обговорень, будуть розглянуті різноманітні аспекти історії Голокосту на теренах України та Європи, а саме: політика тоталітарних режимів, нацистський геноцид щодо євреїв, рух опору, українсько-єврейські взаємини в міжвоєнний період та під час Голокосту, ідеологія нацистського антисемітизму, міждисциплінарні підходи до історії Голокосту, інші геноциди Другої світової війни та сучасності тощо. Частина дискусій також буде присвячено обговоренню методик викладання історії Голокосту в школі.

Семінар відбудеться 25–30 червня 2017 р. у м. Миколаєві.

Термін подачі заявки — до 14 травня 2017 р.

Відповідь (орієнтовно) — 15–22 травня 2017 р.

Учасники цього навчально-методичного семінару, які продовжать чи розпочнуть викладання історії Голокосту у своїх освітніх закладах, запропонують свої власні авторські методики чи методичні розробки з різноманітних аспектів цієї теми тощо, будуть запрошені взяти участь у навчально-методичному стажуванні в Музеї «Яд Вашем» (Єрусалим) та інших освітніх програмах партнерів УЦВІГу.

Заявку на участь у семінарі можна заповнити через онлайн-форму за посиланням: <https://goo.gl/vummxh> (доступне також на сайті УЦВІГ www.holocaust.kiev.ua)

Організатори відшкодовують харчування та проживання учасників протягом усього часу семінару, витрати на екскурсії та безкоштовно надають навчально-методичні матеріали.

Проїзд до та від місця проведення семінару — за рахунок учасників.

Вступний внесок за участь у семінарі-школі — 250 грн (сплачується після підтвердження участі).

З додатковими питаннями звертайтеся:

Український центр вивчення історії Голокосту

Телефон / факс: (044) 285-90-30 Електронна адреса: uhcenter@holocaust.kiev.ua

2017 ЛІТНЯ ШКОЛА ІСТОРІЯ ГОЛОКОСТУ ТА ПАМ'ЯТЬ В УКРАЇНІ 3–13 липня 2017 року Київ, Україна

Центр дослідження геноцидів і масових репресій Історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Український центр вивчення історії Голокосту у співпраці з Центром наукових досліджень Голокосту імені Джека, Джозефа і Мортон Манделя Меморіального музею Голокосту Сполучених Штатів Америки оголошують про проведення літньої школи для викладачів та аспірантів вищих навчальних закладів України, зацікавлених у дослідженні та викладанні історії Голокосту. Літня школа проводитиметься на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Програма школи охоплює теми із довоєнної історії єврейського життя у Східній Європі, Голокосту та післявоєнної історії. Щоденні заняття будуть складатися із лекцій, дискусій, вправ по роботі з джерелами, у презентаціях будуть використані свідчення, фотографії, кіно- та відеодокументи, йтиметься про роль артефактів у викладанні та дослідженні. У рамках школи заплановано провести тематичні екскурсії у межах та поза Києвом.

Програма літньої школи включатиме лекційні курси запрошених лекторів:

д-р Елісса Бемпорад, професор єврейської історії Східної Європи та Голокосту (Коледж Квінс, університет Нью-Йорку, США);

д-р Давід Фішман, професор єврейської історії та директор спільної навчальної програми з юдаїки Єврейської теологічної семінарії та Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Єврейська теологічна семінарія, Нью-Йорк, США);

д-р Діана Думітру, доцент кафедри історії (Державний педагогічний університет імені Іона Крянге, Молдова).

Додаткові презентації будуть представлені запрошеними лекторами (д-р Сюзан Браун-Флемінг, Меморіальний музей Голокосту, Тетяна Пастушенко, к.і.н, Інститут історії НАН України та інші) та організаторами (Андрій Руккас, к.і.н, керівник Центру дослідження геноцидів та масових репресій КНУ ім. Шевченка, Анатолій Подольський, к.і.н, керівник Українського центру вивчення історії Голокосту (УЦВІГ), Михайло Тяглий, науковий співробітник УЦВІГ, відповідальний редактор наукового часопису «Голокост і сучасність», Віталій Бобров, науковий співробітник та координатор освітніх проектів УЦВІГ та Наталя Лазар к.пол.н, менеджер Ініціативи спільної єврейсько-української історії та Голокосту в Україні Меморіального музею Голокосту США).

Програма є міждисциплінарною та відкритою до участі представників усіх гуманітарних дисциплін. Документи приймаються від осіб, які афілійовані з вищими навчальними закладами України (IV рівень акредитації).

Заявка на участь у літній школі має містити такі документи:

- (1) академічне CV (2 сторінки);
- (2) мотиваційний лист: вкажіть свої наукові інтереси, обґрунтуйте зацікавлення в участі у літній школі та викладанні історії Голокосту (до 700 слів);
- (3) методична розробка семінарського або лекційного заняття з історичної дисципліни або іншого гуманітарного курсу, у якому порушуються питання, пов'язані з історією Голокосту та Другої світової війни.

Документи подаються українською мовою. Учасники школи повинні володіти англійською мовою на рівні професійного академічного спілкування. Робочими мовами школи є українська, англійська та російська.

Заявку надсилайте в електронному вигляді (.pdf) на kyiv.summerschool@gmail.com, **не пізніше 30 квітня 2017 року**. Організатори розглянуть отримані документи від усіх зацікавлених взяти участь у літній школі.

Про результати відбору кандидати будуть повідомлені **15 травня 2017 року**.

Організатори забезпечують проживання та харчування учасників літньої школи. Транспортні витрати по території України будуть відшкодовані.

У разі виникнення додаткових питань, будь ласка, звертайтеся: kyiv.summerschool@gmail.com

З повагою, Організаційний комітет.

ПРОЕКТ «ЗАХИСТИМО ПАМ'ЯТЬ»

Проект «Захистимо пам'ять» Українського центру вивчення історії Голокосту відтепер має власний сайт!

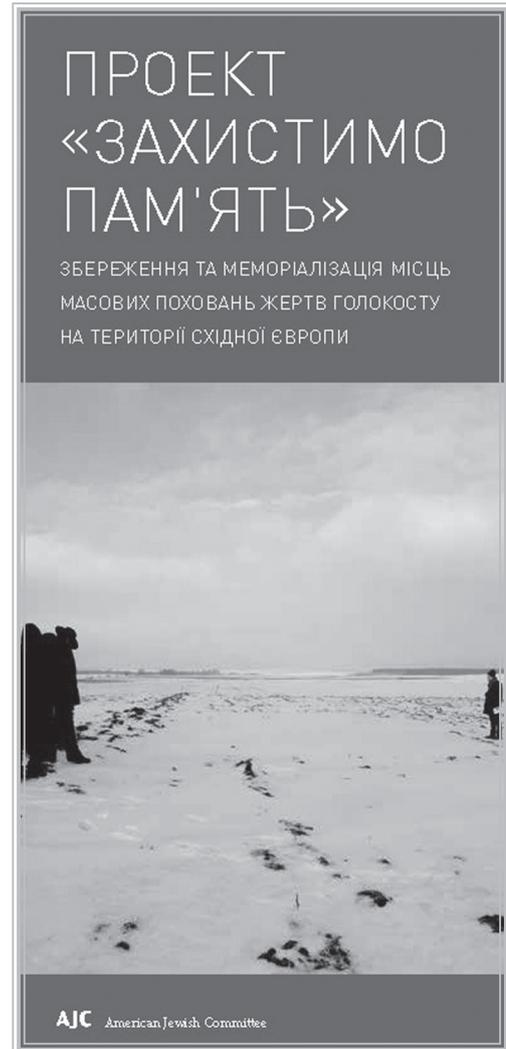
Проект «Захистимо пам'ять» (в Україні розпочався з 2010 року) присвячується маловідомій досі главі нацистської політики знищення: він досліджує масові розстріли євреїв на окупованих територіях Східної Європи, що потрапили у морок забуття. Проект разом з тим захищає та позначає свідчення цих злочинів — ті масові поховання в Україні, які стали останнім місцем спочинку для більше ніж мільйона євреїв — перетворюючи їх на гідні пам'яті меморіальні місця. З цією метою у п'яти західноукраїнських громадах — Рава-Руська, Кисилін, Острожець, Прохід та Бахів — споруджено меморіали. Нині проект продовжується в обраних населених пунктах Вінницької та Житомирської областей. УЦВІГ разом з партнерами взяв участь у створенні окремого веб-сайту проекту. Ми раді оголосити про відкриття веб-сайту проекту «Захистимо пам'ять».

Український веб-сайт проекту:

www.protecting-memory-ua.org

Загальний веб-сайт проекту українською, німецькою та

англійською: www.protecting-memory.org

ОНЛАЙН БІБЛІОТЕКА ЦЕНТРУ

До уваги дослідникам історії Голокосту та геноцидів. З радістю повідомляємо, що на сайті Українського центру вивчення історії Голокосту відтепер працює онлайн каталог бібліотеки Центру!

Бібліотека Українського центру вивчення історії Голокосту була заснована у 2002 році. Ми відстежуємо найновіші дослідження у галузі історії Голокосту на теренах України та інших європейських країн, українсько-єврейських взаємин, історії окупаційного режиму часів нацизму на українських теренах, загальної історії євреїв України. Створюючи доступ до такої літератури, ми намагаємося розширити можливості студій з історії Голокосту, інших геноцидів, історії Другої світової війни для академічної та педагогічної спільноти нашої країни.

Про деталі роботи бібліотеки та онлайн каталогу можна дізнатись за посиланням: www.holocaust.kiev.ua/news/biblioteka.html

Також із запитаннями стосовно роботи бібліотеки просимо звертатися до адміністратора бібліотеки Наталії Сінельнікової за тел. (044) 285-90-30 або електронною поштою holocaust_center@ukr.net

«БАБИН ЯР: ПАМ'ЯТЬ НА ТЛІ ІСТОРІЇ»

Шановні колеги!

Відтепер на сайті Громадського комітету для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру ви можете відвідати віртуальну виставку «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії». Віртуальну виставку створено за матеріалами мультимедійної виставки, що проходила в Музеї історії м. Києва з 15 вересня по 27 листопада 2016 р. до 75-ї річниці трагедії Бабиного Яру. Виставка має українську та англійську версії, є повністю інтерактивною і супроводжується відеоекскурсією українською мовою.

Проект реалізовано Музеєм історії м. Києва та Громадським комітетом «Бабин Яр» за підтримки Українського інституту національної пам'яті та канадської благодійної ініціативи «Українсько-єврейська зустріч».

Для створення виставки використано також матеріали з колекцій Всеукраїнської єврейської ради і Музею «Героїзм та Голокост», Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С. Пшеничного, Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ», Національного музею історії України, Українського центру вивчення історії Голокосту, Центру дослідження історії та культури східноєвропейського єврейства НАУКМА, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Фондації ім. Олега Ольжича, приватних збірок.

Автор і куратор проекту — Віталій Нахманович, провідний науковий співробітник Музею історії м. Києва, відповідальний секретар Громадського комітету «Бабин Яр».

Віртуальна виставка доступна за посиланням: www.memory.kby.kiev.ua

ПОЛЕМІКА

Дорогі читачі! Публікацією історика Григорія Старикова ми поновлюємо рубрику «Полеміка» нашого бюлетеню. В своїй рецензії на видання спогадів Майкла Дімента, автор підіймає складну і багатоаспектну проблематику історії Голокосту на теренах окупованої нацистами України та ставить питання осмислення цих подій в сучасному українському суспільстві. Сподіваємось, що цей матеріал сприятиме початку дискусії та рубрика «Полеміка» отримає друге дихання!

Майкл Дімент. Самотній вигнанець. Щоденник про Свинохи та гетто в Локачах / За ред. Шмуеля Ягалом (Дімента), вступна ст. до укр. вид. Михайла Тяглого. — К., 2016. — 200 с.¹

Спробую не повторювати помилки знайомих, які, мабуть, є в кожного і вважають своїм обов'язком переказати вам зміст нової книги чи фільму і після чого закрадається думка чи варта ця річ самостійного прочитання чи перегляду. Презентацію книжки розпочну в дещо діахронному стилі: спочатку скажу про два контексти, зокрема сучасний, в якому ми читатимемо цей твір і той, в якому автор створював свою працю, а потім вже безпосередньо про саме видання.

До такої логіки викладу мене підштовхнула назва нашого заходу: «...запобігти, щоб це не сталося знову»². Вона дещо нагадує мантру кількох останніх років, яка актуалізується під 9 травня: «Ніколи знову». Виходить, що пережив-

ши найбільшу трагедію людства і людяності в ХХ ст., якою був Голокост, мали б бути створені моральні і політичні амортизатори запобігання подібним явищам. Натомість знов маємо чисельні геноцидальні явища, які мали місце в Камбоджі (Пол Пот), стосовно уйгурів, курдів, етнічні чистки на Балканах і в Дарфурі (південний Судан), Руанді, Зімбабве, винищення Ісламською Державою езидів, спостерігаємо за стражданнями сирійського народу тощо. Думаю всім відома фраза: «Історія вчить тому, що нічому не вчить». Це так званий парадокс Гегеля. Але історія не може нічому не вчити. Тобто це люди нічому не вчаться на прикладах з минулого. І тому слоган «Ніколи знову» значно правдоподібніше звучить у вигляді «Інколи знову».

Геноцид — дуже давнє явище, ознаки якого можна знайти навіть у часи до появи писемної історії. Чому відбувається геноцид? Для цього потрібно поміркувати, хто ми. Люди — хижаки та збирачі, на кшталт ведмедів, котрі вживають як м'ясо, так і фрукти. Але люди — слабкі хижаки, які компенсують це стадністю, захопленням територій реальних та віртуальних. Інстинкт вбивати

¹ Електронна версія книжки вже також є доступною для завантаження: www.holocaust.kiev.ua/news/Samotnii_Vyhnanets_SM.pdf

² Мається на увазі презентація видання 15 лютого 2017 р. в Бібліотеці ім. Ошера Шварцмана (Київ).

та протистояння йому, дві речі, які протирічать одна одній. То ж чи можливо запобігти геноциду? У принципі, мабуть так, але це дуже важко.

Подібна констатація існування деяких «об'єктивних» факторів, які роблять геноциди можливими, звісно ж, не повинна нас приводити до винниченкового: «це все хімія, а я — невинен» (в такий спосіб Володимир Кирилович пояснював вагітній від нього дівчині, що це не його проблема), тобто, що поведінку людини визначають виключно біохімічні реакції, спадковість і т.п. речі.

Голокост є різновидом геноциду. Їх уподібнюють: страждання жертв (невимірювана величина, тому і розмови про те, що хтось страждав більше є безпідставними) та скоєння вбивств найкращими технічними засобами (комунікація, бюрократія, зброя). Скажімо, німецькі табори смерті — це своєрідні фабрики, які виробляли новий тип продукції у промислових масштабах — трупи.

Відмінність Голокоста і геноцида полягає в ідеї тотального винищення. Проте німці не були тут першими. В історії можна знайти схожі приклади. Наприклад, зруйнування Карфагену римлянами або держави тангутів військами Чінгіз-хана. Скільки степових народів було знищено за період правління останнього достеменно невідомо і дотепер. Але закономірно, що у Голокоста є своя специфіка. Спершу євреїв хотіли виселити з території Німеччини, але завоювання значно розширили цей ареал і потрібно виселяти було вже з Європи. Поступово нацистські лідери прийшли до ідеї знищення, якій передували позбавлення власності, приниження, концентрація, тобто політика дегуманізації. Серьйозними специфічними елементами Голокосту стали тотальність і ідеологія.

В наведених вище випадках керувались більше прагматичними міркуваннями: Карфаген — суперник Рима, Чінгіз-хан прагнув встановити контроль на Великим шовковим шляхом, вірмени були конкурентами турецьких купців і намагались створити власну державу на уламках імперії Османів. Євреї не мали власної армії, уряду, не були консолідованими. В Німеччині вони становили півмільйона на 40 млн. німців. Природньо, що існували багаті євреї, але вони були переважно задіяні у торгівлі і не мали представлення у промисловості, с/г, транспорті, не маючи суттєвого впливу на життя країни в цілому. Для нацистів антисемітизм став складовою антихристиянської ідеології. Августин Блаженний в «Проповіді проти євреїв» зазначав, що за провину в смерті Христа євреї заслуговують бути переслідуваними, але не винищуваними. Тобто, з одного боку, євреїв дозволялось дискримінувати, а з іншого — захищали від убивства. З часом держави почали ставати більш світськими та секулярними і антисемітизм видозмінився. З'явилась легенда, що Ієсуса вбили не римляни, а євреї, якими оволодів диявол, котрий бажав завладіти усім світом. Відповідно євреї прагнуть світового панування і протистояння цим зазіханням набуває певного есхатологічного забарвлення.

Загалом Голокост не був унікальним явищем: його можна повторити. Але це безпрецедентний акт геноциду. І чи буде успіх у політики запобігання невідомо.

Подібного роду трагедії стають можливими не в останню чергу і через зменшення сензитивності кожного наступного покоління до цих подій. З кожним разом актуалізувати Катастрофу стає все складніше. Але це більш-менш об'єктивний фактор. Для українського читача сприйняття цієї книжки до певної міри ускладнюватиметься небажанням «длітись історією».

Найкраще це уособлює Бабин Яр, який є одним з найбільш знаних символів Голокосту в світі і водночас прикладом відсутності діалогу та конфронтації пам'ятей в Україні.

Неодноразово доводилось спостерігати, як фраза, що історія України ширша за історію українців, а Голокост — трагедія не тільки євреїв, змушувала аудиторію дещо напружуватись. В Україні певний час культивується ідея жертвовності нації, що ми спочатку страждали, захищаючи Європу від кочових орд і ісламської експансії. Потім додався міф Голодомору і сучасний погляд як на *antemurale* проти російської агресії з неодмінним наголосом, що в кожному з цих випадків світ нас залишав майже напризволяще. Зацікленість на власній віктимності породжує ефект «егоїзму жертви», нечутливості до страждань інших і, що найгірше, змагальності щодо втрат. Не є секретом, що визначення кількості жертв Голодомору за президентства Ющенка було політичним рішенням і відштовхувалось від цифри в 6 млн. загиблих євреїв у Голокості. Здавалося б, демографи своїми дослідженнями ніби завершили дискусію навколо цього питання і довели, що мова йде про 3.9 млн померлих. Проте нещодавно Володимир Сергійчук знов почав розкручувати рулетку за принципом 7-8 млн. пишемо, а 10 тримаємо в умі. Мені навіть довелося побачити невеличкий ролик про Глодомор, знятий школярами з Миргороду і там вже говорять про 10-15 млн. жертв. Від того ж Сергійчука на одній літній школі мав можливість почути також що важко довести участь радянського керівництва в організації Глодомору на відміну від нацистського у Голокості, оскільки в другому випадку маємо прямі накази Гітлера і Гімлера (!).

Негаразди і незадоволення сучасним станом речей, якщо і не призводять до занурення у світ техно-фантазій, які дарує світова павутинка чи міф про «золотий вік», все ж часто-густо викликають певну ностальгічну тугу за минулим, намагання знайти там винуватців поточних проблем. Тобто виникає ситуація, коли значна частина суспільства переживає інтоксикацію історією, не маючи при цьому чіткого уявлення, що про неї думати. Утворюється феномен в чомусь схожий на історичний Макдональдс, коли у споживача виникає запит на доступність викладу інформації, швидке обслуговування і психологічну комфортність. І на сьогодні ми отримали фактично повний зал людей, які більш-менш «нагодовані» і ведуть дискусії, щоправда не навколо інгредієнтів, а відносно назв страв. Наприклад, багато словесних списів зламано, яким терміном послуговуватись: «Волинська трагедія», «Волинська різанина», «Україно-польська війна», в той час як реконструкція цієї події дослідниками, як і підбір оптики, крізь яку дивитись на неї все ще надто далекі від задовільних. При чому наявність певного попиту на історію зовсім не означає автоматичної довіри до істориків як таких. Навпаки ми спостерігаємо цілком зворотній процес, коли тренд формують мас-медіа, а історики або обслуговують його, або щільно зачиняють двері до своєї вежі зі слонової кістки. Відповідно на сьогодні ми маємо цілий прошарок різноманітних «експертів» і ледь з десяток людей, яких можна назвати публічними інтелектуалами.

«Легкість» жонглювання цифрами щодо жертв Голодомору спричинена ще і статистичним підходом. Психологічний аспект цього явища непогано поясний Білл Гейтс, коли визнав, що йому простіше оперувати сотнями мільйонів, бо це віртуальні гроші, які важко реально відчутти, натомість значно складніше витратити 100 долларів, бо і вони, і ціна, і товар отримують цілком конкретний вимір.

Щодо визначення жертв Голокосту маємо кардинально інший підхід: умовно кажучи, «перетворення цифр на людей», коли за кожною цифрою стоїть людина і її історія.

Іноколи ще можна почути аргумент, що Голокост — це трагедія виключно євреїв. На жаль, розуміння того, що євреї не чужі на українській землі, що 1.5 млн. з тих загиблих ходили нашими вулицями і що українці були прямими учасники Катастрофи і як кати, і як рятівники, і як «добро і зло приємля равнодушно». Суспільству, в якому культивується ідея «нації-жертви» не тільки важко визнати свою вину щодо страждань інших, навпаки подібні намагання, як правило, породжують агресивну реакцію. Психологічний аспект визнання провини надто важкий для кожної нації. Наприклад, німці спершу теж відчували себе жертвами диктатури Гітлера і навіть зараз воліють більше говорити про жертв, ніж про катів. Бажання відчувати себе невинним є ледь не однією з базових потреб людини.

Підходячи ближче до безпосереднього представлення книжки варто поставити ще одне питання: що залишається після трагедії? Це фізичний простір (місце, яке змінюється, але не зникає), це пам'ять (що з часом змінюється на символи), честь (людська гідність), педагогіка спокути і ін. Нас цікавитиме, звісно ж, пам'ятний аспект. Іноколи пам'ять здатна відігравати такі злі жарти, що не дарма з'явився вираз: «бреше, як очевидець». У якості прикладу наведу слова автора роману «Іловайськ» Євгена Положія, який зібрав декілька сотень розповідей солдат для своєї книжки. Він згадує випадок, коли троє військовослужбовців розповідали йому, що стали свідками, як їхньому товаришу снарядом відірвало ногу. Вони це бачили безпосередньо, зблизька і т.п. Під кінець розповіді до них підійшов саме цей чоловік, при чому без жодних ушкоджень. Характерними також є враження Миколи Тімкова, який характеризує свій стан як «просто біг при виключеному мозку», а згодом вже ця прогалина починається заповнюватись речами, які сприймаються, як пам'ять (в тому числі надуманими, чужими і т.п.). Зрозуміло, що пам'ять є тонкою річчю, особливо ще й в умовах стресу або коли збіг певний час. Також слід враховувати, що автобіографії, мемуари та щоденники, як правило, пишуться не для себе і автор свідомо чи підсвідомо розраховує, а інколи і впевнений, що у його твору будуть читачі.

«Самотній вигнанець» — є різновидом мемуарної літератури. Це щоденник більше за назвою, а не за суттю. Подібні его-документи зазвичай більше обертаються навколо постаті автора. Натомість тут ми маємо справу зі своєрідним «літописцем трагедії», який занотовував події, щоб потім через свою історію розповісти світові про Катастрофу. У даному випадку читач отримує змогу подивитись на поведінку людей «за темних часів» очима коваля і слюсаря з волинського села Свинюхи (нині с. Привітне Локачинського району Волинської області) Мехеля (Майкла) Дімента, родина якого мешкала там протягом кількох поколінь. Характерно, що вести свої записи він почав 23 червня 1941 р., ніби маючи передчуття, як важко даватиметься людству усвідомлення масштабів і психологічних аспектів Голокосту. Закінчується його хроніка 16 квітня 1944 р. з приходом радянських військ. За тиждень по тому автор опинився у лавах Червоної армії і всі зусилля спрямовував на збереження вже зроблених нотатків, не маючи змоги, а можливо і бажання вести нові. На жаль закономірно для того часу, пильне око когось

із «товаришів» помітило, закріплену на його тілі торбинку із записами і не зволікаючи відстучали про своє спостереження «Кому треба». Проте в даному випадку все закінчилось своєрідним «охоронним листом» від НКВС з приписом не конфісковувати нотатки Дімента, який, на жаль, загубився й не може бути продемонстрований автором читачеві.

За словами Мехеля Дімента, він закінчив упорядкування і редагування своїх записів в першій половині 1947 р., перебуваючи вже в Ізраїлі. Загалом його рукопис нараховував 288 сторінок, написаних на їдиш. Щоправда він зізнається, що ним були додані кілька сюжетів, проте не вказуючи які саме. Проте в тодішньому єврейському суспільстві ставлення до Голокосту як до Катастрофи (Шоа) і яке ми знаємо сьогодні, ще не оформилось і було дуже неоднозначним. Навіть більше, деякі лідери політичних рухів прямо говорили, що історії тих, які йшли як «вівці на забій» не цікаві й не потрібні нації, особливо в умовах арабо-ізраїльської війни. Натомість значна частина тих, що пережили Голокост, вважали, що тільки вони і чинили опір нацизму.

Подібна поляризація тривала до початку 1960-х рр. За таких обставин Мехель Дімент, який тоді працював на двох роботах і не мав змоги видати свій щоденник власним коштом, вочевидь мав мало шансів знайти для цього спонсорські гроші. Як це часто буває, коли несприятливі реалії збивають ентузіастський запал, а до цього додаються ще сімейні проблеми і негаразди зі здоров'ям, втілення ідеї щось надрукувати стає важким навіть для професійних науковців чи літераторів і більше залежить вже від різноманітних випадковостей. Так, і хроніка Мехеля Дімента дісталась до читача майже за символічною аналогією з тим як Мойсей 40 років водив євреїв пустелею. Англomовна версія його щоденника нарешті побачила світ у 1992 р. у Нью-Йорку.

Для українського читача твір Мехеля Дімента не несе комфортної атмосфери Макдональдса, навпаки може виявитись дещо незручним і місцями навіть неприємним. Уже в невеличкому вступі від автора натрапляємо на згадку про «Амалека, який виконав бажання Хмельницького». Амалекітани — це кочове плям'я, яке протягом тривалого часу було запеклим ворогом євреїв і в кінцевому підсумку це протистояння завершилось їхнім винищенням царем Саулом. У даному випадку зрозуміло, що це алегорія і під Амалеком мається на увазі Гітлер. Хмельниччина стала завершенням своєрідної «єврейської ідилії» в Речі Посполитій, настільки сильним потрясінням, що навіть аббревіатура ХМЕЛЬ дістала розшифровку, як «Муки Мессії прийдуть у світ».

Для українського видання упорядникам варто було б прокоментувати для читача контекст єврейської трагедії тих часів, ставлення до згаданих подій в Ізраїлі і сучасних науковців. Непроговорені речі недовго такими залишаються. Свідомість читача, як і аристотелівська природа, не терпить порожнечі і за відсутності коментаря упорядника заповнює пробіли, переважно або домислами, або іншими значно химернішими речами. Але, як правило, це буде найбільш просте пояснення і найбільш суголосне певним власним переконанням. У якості ілюстрації наведу виступ на одному з круглих столів в академічній установі, коли шановний (з огляду на вік) доктор філософських наук впевнено розповідав про прапор Хмельницького з написом: «Бий жидів». Невідомо який інтернет-ресурс задовольнив його пошукові вимоги, але очевидно, що аж ніяк не праці Саула Борового, Наталі Яковенка, Юрія Савчука чи когось іншого, хто «в темі».

Аналогічну ситуацію маємо також щодо сюжету про не менш значущу в Україні постать — Симона Петлюру. Зокрема, Мехель Дімент розповідає випадок, коли його батько Гершель у розмові з кимось із сусідів провів аналогію між негативним ставленням до євреїв у селі з приходом німців та погромною атмосферою за часів Петлюри. Характерно, що говорив він з не-євреєм і особою, якій по-сусідські довіряв навіть за таких несприятливих обставин і на той момент німці ще не починали організацію гетто чи якісь репресивні акції. Прикро, але очікувано, невдовзі Гершеля українська допоміжна поліція заарештувала і відправили з села до в'язниці в Горохові. Пізніше родичам озвучили, що офіційним приводом для затримання став донос щодо паплюження ним імені Петлюри. Родина Діментів почала традиційне «ходіння по муках» з хабарями до всіх, хто мав якусь можливість сприяти у звільненні Гершеля. Дехто навіть приходив до них сам, пропонуючи допомогу за відповідну мзду. Але це було суто цинічне викачування грошей і речей з безправних постраждалих людей при чому без жодних намагань справді щось вдіяти. У ході пошуків шляхів для звільнення Гершеля, родина змогла вийти навіть на коханку шефа поліції з Горохова, яка одразу ж пообіцяла миттєво все вирішити. Домогтись звільнення батька вдалося через місцевого священика, при чому в цьому випадку Мехель Дімент не наводить факту дачі хабаря. Згадана коханка шефа поліції згодом прийшла, щоб вимагати винагороду за удаване сприяння, ймовірно прекрасно усвідомлюючи, що з остраху їй не відмовлять.

62-річного Гершеля Дімента не просто тримали в ув'язненні, а змушували стрибати і били, коли він не міг цього робити від втоми. Перед звільненням його ще раз запитали чи подобається йому Петлюра, зняли черевики, потім завдали 25 ударів гумовим шлангом, від чого він втратив свідомість, а коли прийшов до тями підвели до дверей і звеліли йти.

Коментар, поданий у виданні щодо Симона Петлюри є більш формальним і містить основні віхи його біографії та згадку про вбивство Самуїлом Шварцбардом начебто за масові єврейські погроми в Україні протягом 1919 р. Таким чином, упорядник, звісно ж, не маючи цього на меті, ніби підсилює негативну атмосферу спогадів Дімента відносно Головного отамана.

Очевидно, що коментар, як і у випадку з Хмельницьким, мав би бути значно розлогішим. Шварцбард, ймовірно, керувався зовсім не почуттям помсти, а наказом більшовиків знищити Петлюру, а страждання євреїв використовувались як ширма для приховання справжнього мотиву. Операція з ліквідації Голови Директорії могла плануватись як частина значно ширшого задуму і по-своєму була геніальною. Адвокат Шварцбарда зміг повернути судовий процес з розгляду факту вбивства неозброєної людини на суд над жертвою і УНР загалом. Чого варто лише представлення колективного листа майже 1300 прокурівських євреїв, які пережили один з найбільших погромів, і це не враховуючи різноманітних інших свідчень, активної кампанії в пресі, залучення французького політикуму та ін. Виправдовувальний вирок вбивці позиціонувався як справа престижу не менш як для всієї французької нації. Варто також було б наголосити, що відповідальність Петлюри за погроми є опосередкованою і визначається його статусом формального голови УНР, який водночас робив, що міг і що тільки він і міг зробити, щоб запобігти цим злочинам та покарати винуватців. Щоправда, в силу тодішніх обставин, ці намагання не завжди були дієвими, але принаймні їх визнавало багато сучасників, в тому числі і євреїв. Але сама проблема не має прив'язки до постаті Симона Петлюри як такого, а стосувалась би будь-кого, хто опинився на той час на чолі війська і держави.

(Продовження в наступному числі бюлетеня)

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРУ

- XVII Всеукраїнський конкурс учнівських робіт «Історія і уроки Голокосту» ім. І. Б. Медвинського
- IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах» (Рівне, березень 2017 р.)
- Семінар-школа з історії Голокосту на теренах України (Миколаїв, червень 2017 р.)
- Освітні проекти Центру
- Нові видання Центру
- Методичні розробки
- Новини бібліотеки Центру

Адреса редакції:

Український центр
вивчення історії Голокосту
вул. Кутузова, 8, кім. 109
01011, Київ-11, Україна
Тел./факс: +38 (044) 285-90-30

Редакційна колегія:

Анатолій Подольський
Любов Кремінець
Дизайн, комп'ютерна верстка:
Руслан Руденко

Видруковано:

ПП «Реактив Принт»

Наклад: 700 примірників